

Kedudukan Murtad dan Penyebaran Agama Bukan Islam Menurut Perspektif Undang-Undang di Malaysia: Satu Analisa Isu dan Cabaran

(The Legal Position of Apostasy and Spreading of Non-Islamic Teachings in Malaysia: Analysis and Challenges)

HELWA MOHAMMAD ZAINAL
JASRI JAMAL

ABSTRAK

Umat Islam di Malaysia pada hari ini berhadapan dengan cabaran yang amat besar berikutan masyarakat digemparkan dengan dakwaan isu murtad yang semakin berleluasa. Isu murtad dilihat menjadi lebih serius berikutan kenyataan yang dibuat oleh Mufti Perak pada suatu ketika dahulu yang mendedahkan bahawa kajian oleh sekumpulan Melayu profesional mendapati seramai lebih 100,000 umat Islam di Malaysia telah pun bertukar agama. Pendedahan demi pendedahan telah dilakukan dan terkini, isu murtad telah beralih kepada isu baru berhubung agenda pengembangan agama bukan Islam kepada orang-orang Islam susulan kejadian pemeriksaan Jabatan Agama Islam Selangor ke atas sebuah gereja di Damansara Utama, Petaling Jaya pada 3 Ogos 2011, ketika umat Islam sedang mengerjakan ibadah puasa di bulan Ramadhan. Walaupun Malaysia telah dilabelkan sebagai sebuah negara Islam yang makmur dan stabil dari sudut ekonomi, politik dan sosialnya, namun isu murtad yang timbul mampu memberi kesan terhadap kemakmuran dan kestabilan yang sedang dinikmati oleh umat Islam sekiranya perkara tersebut tidak dibendung dari peringkat awal. Isu murtad dan kebebasan beragama bukanlah isu remeh dalam konteks negara yang meletakkan Islam sebagai agama Persekutuan. Justeru itu, penulisan ini mengupas dan membincangkan isu murtad dan penyebaran agama selain Islam di Malaysia dengan memfokuskan perbincangan menerusi perspektif undang-undang.

Kata kunci: Murtad, kebebasan beragama, undang-undang, Malaysia

ABSTRACT

Muslims in Malaysia today face enormous challenges as a community following the shocking allegations of rampant cases of apostasy. Apostasy is viewed as a serious issue consequent to the statement made by the Mufti of Perak in lieu of a study which reported that more than 100,000 Muslims in Malaysia have now converted. Similar series of disclosure have brought about a new issue relating to the disseminating of non-Muslim teachings to Muslims subsequent to the inspection by the Selangor Religious Department on a church in Damansara Utama on 3 August 2011, during the month of Ramadhan. Although Malaysia is labelled as a prosperous and stable Muslim country in terms of economy, politics and social conditions, the rising cases of apostasy can upset this equilibrium enjoyed by the Muslims if such issue is not properly addressed. Apostasy and freedom of religion are not paltry matters in a country which declares Islam as the religion of the nation. Hence, this writing seeks to delve and discuss apostasy and disseminating of non-Muslim teachings in Malaysia from the legal perspective.

Keywords: Apostasy, freedom of religion, laws, Malaysia

PENDAHULUAN

Malaysia merupakan sebuah negara Islam,¹ di mana Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan memperuntukkan bahawa Islam adalah agama bagi Persekutuan. Namun, pada masa yang sama agama-agama lain boleh diamalkan dengan aman dan damai di mana-mana bahagian Persekutuan. Perkara 11(1), Perlembagaan Persekutuan pula memperuntukkan bahawa:

“Tiap-tiap orang berhak menganuti dan mengamalkan agamanya dan, tertakluk kepada Fasal (4), mengembangkannya.”

Berdasarkan kepada peruntukan di atas, jelas membuktikan bahawa orang Islam berhak menganuti dan mengamalkan agama Islam sebagai cara hidup mereka. Fasal (4) pula menyebut bahawa undang-undang boleh dibuat untuk mengawal atau menyekat pengembangan apa-apa iktikad atau kepercayaan agama lain terhadap umat Islam.

Islam telah diberikan hak dan kedudukan istimewa oleh Perlembagaan. di samping itu, Islam tidak pula menyekat hak kebebasan mengamalkan agama bagi penganut-penganut agama lain. Walau bagaimanapun, itu tidak bermakna kebebasan tersebut adalah mutlak

kerana ia masih tertakluk kepada Perkara 11(4) yang menyekat penyebaran agama bukan Islam di kalangan umat Islam. Kebebasan hak asasi manusia turut dijamin oleh Perlembagaan di bawah Bahagian II. Namun, ia tertakluk pula kepada syarat-syarat tertentu seperti ketenteraman awam, kesihatan awam dan prinsip moral yang merupakan hak awam.²

Di peringkat antarabangsa pula, hak asasi manusia mula mendapat tempat secara rasmi melalui Perisytiharan Hak Asasi Manusia Sejagat 1948 (*Universal Declaration of Human Rights* – UDHR 1948).³ Perisytiharan tersebut dipelopori oleh Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB) yang keahliannya terdiri daripada kebanyakan negara-negara merdeka di dunia. Antara komuniti dunia terkuat yang mendokong perjuangan hak asasi ini ialah masyarakat Eropah, sehingga mereka memperuntukkannya di dalam Konvensyen Eropah Mengenai Hak Asasi dan Kebebasan Asasi 1950 yang mempunyai kuasa mengikat dari segi undang-undang terhadap negara anggota komuniti Eropah. Keghairahan dunia Barat dalam memperjuangkan hak asasi menyebabkan mereka lupa bahawa terdapat hak yang dicabuli, antaranya hak umat Islam. Beberapa perkara di dalam UDHR 1948 ditolak oleh umat Islam kerana hak asasi mereka untuk mengamalkan agama telah digugat.⁴

Beberapa peruntukan UDHR 1948 tidak boleh diterima di sisi Islam kerana bercanggah dengan prinsip-prinsip Islam. Islam menetapkan tujuan (*maqasid*) syariah yang pertama, iaitu memelihara agama. Sekiranya umat Islam dibenarkan keluar dan masuk agama secara sesuka hati, ini bermakna hak umat Islam untuk memelihara agamanya telah dicabuli. Hukum Islam juga menetapkan bahawa keluar agama atau murtad merupakan suatu jenayah berat yang perlu diadili dan dihukum. Ini kerana, perbuatan keluar agama melibatkan kepentingan umum, iaitu maruah agama dan umat Islam sendiri, sebaliknya ia bukanlah sekadar hak individu semata-mata.

Isu murtad dan kebebasan beragama sangat menarik untuk dibincangkan kerana ia secara tidak langsung menyentuh tentang kebebasan beragama yang diperjuangkan dalam konteks global, serta Perlembagaan Persekutuan dan bidang kuasa mahkamah syariah dan mahkamah sivil. Isu murtad dan kes-kes pertukaran agama sebelum ini hanya dianggap sebagai isu yang sensitif oleh banyak pihak, di mana ia tidak dibincangkan secara terbuka bahkan statistiknya juga tidak didedahkan kepada umum. Berikutan pendedahan Mufti Perak, Tan Sri Harussani Zakaria pada suatu ketika dahulu bahawa terdapat lebih 100,000 orang Islam telah pun menukar agamanya⁵ telah menarik perhatian banyak pihak. Kes *Nor Aishah Bukhari* misalnya, telah membuka mata masyarakat Islam bahkan menimbulkan satu polemik hingga ia dibahaskan serta mendapat reaksi spontan bukan sahaja oleh golongan masyarakat Islam, tetapi juga para ulama dan pemimpin kerajaan.⁶

Mutakhir ini, gejala kerosakan akidah semakin menular di negara kita sama ada membabitkan pertukaran

agama, ajaran sesat, mahupun berkaitan dengan isu penyebaran agama bukan Islam di kalangan umat Islam.⁷ Tidak dapat dinafikan bahawa isu murtad ini bukanlah perkara baru, malahan sebelum ini telah wujud kes murtad yang berlaku di negara kita yang telah dilaporkan seperti kes *Kamariah Ali*.⁸ Namun demikian, berdasarkan penelitian walaupun bilangan kes murtad yang dilaporkan agak kecil, tetapi pada hakikatnya ia merupakan barah akidah yang sudah lama menular di kalangan orang Islam di Malaysia, sedangkan ia tidak sepatutnya berlaku.

KEBEBASAN BERAGAMA DAN KEDUDUKAN MURTAD MENURUT ISLAM

Perbincangan berkaitan kebebasan beragama seringkali dikaitkan dengan konsep hak asasi manusia. Pengertian hak asasi manusia yang dikatakan bertunjang dari Barat sebenarnya bukanlah suatu yang asing dalam kamus Islam. Walaupun hak asasi manusia sepertimana yang difahami hari ini berasal dari Barat dan kemudiannya diisytiharkan melalui UDHR 1948 oleh Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB), namun inti pati konsep tersebut sememangnya telah sedia ada terdapat dalam ajaran Islam.⁹ Semenjak zaman Rasulullah SAW lagi, peruntukan khusus untuk hak asasi manusia telah dimeteri dan dimasyhurkan. *Sahifah Madinah* atau juga dikenali dengan piagam atau Perlembagaan Madinah adalah salah satu contoh yang sering dikemukakan oleh para sarjana Islam bahawa Islam tidak mengabaikan kehendak hak asasi manusia.¹⁰ Namun, terdapat sesetengah orientalis memperkecilkan hak-hak asasi manusia menurut Islam.¹¹

KEBEBASAN BERAGAMA MENURUT PERSPEKTIF ISLAM

Konsep kebebasan beragama menurut acuan Islam berbeza dengan persepsi Barat. Ia berbeza dengan tafsiran Barat yang mengasingkan gereja (agama) dan negara, iaitu berasaskan negara sekular, manakala Islam tidak mengasingkan agama dengan negara. Persepsi Islam mengenai agama tidak hanya meliputi kehidupan peribadi manusia sahaja, malah merangkumi keseluruhan hidup; individu dan masyarakat, material dan moral, ekonomi dan politik, perundangan dan kebudayaan, kebangsaan dan antarabangsa.¹²

Di sisi Islam, setiap individu dilahirkan bersih (fitriah) dan bebas daripada perhambaan, dosa dan kasta. Walaupun manusia dilahirkan bebas (*born free*), namun kebebasan yang diberikan tidaklah bersifat mutlak kerana kebebasan mutlak hanya milik Allah SWT. Dalam Islam, setiap individu mempunyai hak kebebasan beragama, mengamalkan dan beribadat mengikut agama yang dianutinya. Justeru itu, setiap manusia juga diberi kebebasan untuk memilih mana-mana agama untuk dianutinya. Ini dijelaskan dalam al-Quran:¹³

Maka barang siapa yang ingin (beriman) hendaklah ia beriman, dan barang siapa yang ingin (kafir) biarlah ia kafir.

Sebagai sebuah agama yang syumul dan suci, Islam menjamin hak kebebasan beragama. Islam memberi hak kepada setiap individu untuk memilih agama yang ingin dianuti tanpa ada sebarang paksaan, malahan Islam turut menganjurkan untuk menghormati amalan agama lain. Perkara ini telah dijelaskan oleh Allah di dalam firman-Nya¹⁴ yang bermaksud:

Tidak ada paksaan dalam agama (Islam), kerana sesungguhnya telah nyata kebenaran (Islam) dari kesesatan (kufur). Oleh itu, sesiapa yang tidak percayakan Taghut, dan ia pula beriman kepada Allah, maka sesungguhnya ia telah berpegang kepada simpulan (tali agama) yang teguh yang tidak akan putus. Dan (ingatlah), Allah Maha Mendengar lagi Maha Mengetahui.

Sekali pandang menyaksikan bahawa Islam seolah-olah memberi kebebasan mutlak bagi manusia untuk memilih agama yang hendak dianutinya. Para fuqaha telah lama membincangkan hak kebebasan agama ini dan jika diteliti, terdapat pelbagai pendapat dan pandangan yang berbeza-beza di antara satu sama lain.¹⁵ Sebenarnya, terdapat dua kecenderungan apabila memperkatakan tentang kebebasan beragama dalam Islam.¹⁶ Ulama jumhur seperti Wahbah Zuhaily,¹⁷ berpandangan bahawa hak kebebasan beragama yang dimaksudkan adalah hak untuk menganuti sebarang agama, iaitu seseorang itu bebas untuk memilih agama dan jika beliau telah memilih Islam sebagai agamanya maka adalah dilarang keras untuk keluar dari agama Islam demi untuk menjaga integriti agama Islam itu sendiri. Mereka turut beranggapan bahawa kemaslahatan umum hendaklah diutamakan daripada kemaslahatan individu. Justeru itu, kebebasan beragama yang diberikan kepada setiap individu tertakluk dengan syarat selagi mana ia tidak melanggar undang-undang Tuhan atau mengambil hak orang lain. Sekatan-sekatan hanya boleh dikenakan ke atas mereka yang cuba merosakkan masyarakat umum demi mempertahankan kemaslahatan umum. Selain itu, terdapat juga pandangan ulama minoriti yang lain beranggapan bahawa hak kebebasan beragama ini adalah mutlak dan setiap individu diberi kebebasan untuk memilih agamanya.

KESALAHAN MURTAD MENURUT PERSPEKTIF ISLAM

Perkataan murtad berasal daripada bahasa Arab, iaitu *riddah* atau *irtidad*, di mana dari sudut bahasa ia membawa maksud kembali atau rujuk; iaitu kembali daripada sesuatu kepada sesuatu yang lain.¹⁸ Manakala dari segi istilah pula, murtad membawa maksud keluar daripada agama Islam sama ada melalui perbuatan, perkataan atau iktikad.¹⁹ Oleh itu, murtad bermaksud seseorang yang kembali kepada kekufuran setelah menerima Islam.²⁰ Seseorang atau sesuatu kumpulan boleh menjadi murtad dengan mempersekutukan Allah sama ada melalui iktikad, ucapan ataupun perbuatan; mengingkari agama

Islam atau salah satu rukun padanya, atau mengingkari salah satu hukum Islam yang dapat diketahui secara jelas dan sahih, atau orang yang beriktikad bahawa tidak wajib berhukum dengan hukum yang diturunkan oleh Allah. Terdapat juga pandangan yang mengatakan bahawa seseorang Islam juga dianggap murtad sekiranya; ia mencampakkan al-Quran, mencerca Rasulullah SAW, menafikan kefardhuan solat, zakat, atau dengan sengaja meminum arak dan terlibat dengan perbuatan zina.²¹ Dalam jenayah murtad, terdapat dua unsur penting, iaitu tindakan keluar daripada agama Islam,²² contohnya melakukan perbuatan yang boleh membawa syirik seperti sujud kepada sesuatu yang selain daripada Allah²³ dan mempunyai niat melakukannya dengan sengaja.

HUKUMAN TERHADAP PESALAH MURTAD

Sebelum membincangkan persoalan berkaitan hukuman murtad menurut undang-undang jenayah Islam, perlu ditentukan sama ada kesalahan murtad dikategorikan di bawah jenayah *hudud* ataupun *ta'zir*. Para fuqaha membahagikan undang-undang jenayah Islam kepada tiga kategori, iaitu *hudud*, *qisas* dan *ta'zir*. *Hudud* (perkataan jamak dari *hadd*) merujuk kepada kesalahan-kesalahan yang mana hukumannya telah ditentukan tanpa sebarang budi bicara jika telah diputuskan kesalahan tersebut.²⁴ Manakala *qisas* pula, merangkumi kesalahan pembunuhan dan mencederakan, di mana hukumannya adalah berbentuk balasan balik (*retaliation*) atau bayaran *diyat* kepada waris si mangsa jika sesuatu kesalahan itu dimaafkan dan termasuk dalam kesalahan yang dikenakan *diyat*.²⁵ *Ta'zir* pula meliputi apa-apa kesalahan yang selain daripada *hudud* dan *qisas*, di mana ia banyak terletak ke atas budi bicara hakim atau pemerintah. Ia juga merujuk kepada kesalahan-kesalahan *hudud* yang penyaksian dan pembuktiannya tidak mencapai syarat yang dikehendaki untuk menjatuhkan hukuman *hudud*. Walau bagaimanapun, ulama berbeza pendapat mengenai jumlah kesalahan yang dikategorikan di bawah *hudud*. Sebenarnya, al-Quran hanya menyebut empat jenis kesalahan berserta hukumannya di bawah *hudud*, iaitu *sariqah* (mencuri), *hirabah* (merompak), zina dan *qazf* (menuduh zina). Manakala bagi kesalahan *shurb* (minum arak), tiada bentuk hukuman tertentu yang disebut dalam al-Quran, begitu juga bagi kesalahan murtad. Namun, para fuqaha seperti Imam Shafie meletakkan hukuman bunuh ke atas orang murtad sedangkan dalam masa yang sama al-Quran menegaskan bahawa tidak ada paksaan dalam agama,²⁶ manakala terdapat *hadith* yang menyebut bahawa golongan ini perlu dikenakan hukuman mati adalah ditolak oleh sesetengah fuqaha yang lain.²⁷

Oleh yang demikian, persoalan sama ada kesalahan murtad dikategorikan di bawah kesalahan *hudud* atau *ta'zir* sebenarnya tidak mendapat kesepakatan fuqaha. Majoriti fuqaha termasuklah Imam al-Syafie berpendapat bahawa seseorang yang murtad hendaklah dibunuh berikutan kesalahan tersebut dikategorikan di bawah

hudud.²⁸ Bagi pandangan minoriti fuqaha termasuklah Imam Hanafi berpendapat bahawa murtad tidak termasuk dalam jenayah hudud maka hukuman ke atas orang murtad hanyalah bersifat *ta'zir* sahaja.²⁹ Sesetengah fuqaha seperti Ibn Hazm al-Zahiri beranggapan bahawa orang yang murtad bebas dari segala bentuk hukuman memandangkan al-Quran tidak menjelaskan mengenai sebarang bentuk hukuman di dunia. Ini berikutan, walaupun subjek murtad disebut tidak kurang dari tiga belas kali di dalam al-Quran, namun tidak terdapat satu ayat pun yang menyentuh tentang hukuman yang perlu dijatuhkan di dunia. Apa yang ada hanyalah hukuman itu ditangguhkan di hari akhirat kelak sepertimana yang dinyatakan dalam al-Qur'an surah al-Baqarah ayat 54. Pada dasarnya, pandangan ulama mengenai hukuman murtad dalam Islam boleh dirumuskan kepada dua golongan seperti berikut:³⁰

1. Hukuman Murtad adalah *Hudud*

Golongan ini dipelopori oleh ulama tradisional seperti mazhab Shafi'i, Maliki dan Hanbali, di mana mereka berpendapat bahawa murtad tergolong di dalam dosa-dosa besar yang tidak diampunkan oleh Allah melainkan dengan bertaubat. Firman Allah³¹ yang bermaksud:

... dan sesiapa di antara kamu yang murtad (berpaling tadah) dari agamanya (Islam), lalu dia mati sedang ia tetap kafir, maka orang yang demikian, rosak binasalah amal usahanya (yang baik) di dunia dan akhirat, dan mereka itulah ahli neraka, mereka kekal di dalamnya (selama-lamanya).

Ini ditambah lagi dengan hadith Rasulullah SAW yang bermaksud:

Barang siapa yang menukar agamanya, maka bunuhlah ia.³²

Dalam hadis yang lain pula, baginda bersabda yang bermaksud:

Tidak halal darah seseorang muslim itu kecuali dengan salah satu daripada tiga perkara: orang yang telah berkahwin melakukan zina, nyawa dibalas dengan nyawa (membunuh dengan sengaja) dan meninggalkan agama yang berpisah dengan jama'ah muslimin.³³

Hukuman murtad hanya akan dilaksanakan sekiranya tempoh untuk bertaubat yang diberikan telah tamat; seperti memberikan tempoh selama tiga hari untuk bertaubat. Namun demikian, terdapat beberapa pandangan mengenai tempoh masa yang diberikan untuk bertaubat.

2. Tiada Sebarang Ketetapan Bentuk Hukuman Murtad (*Ta'zir*):

Pendapat ini dipelopori oleh ulama kontemporari seperti Abd al-Muta'ali al-Sa'idi, Salem al-Ewa, Muhammad Abduh, Mohamad Hashim Kamali dan lain-lain lagi.³⁴ Pada dasarnya, hukuman murtad bukanlah *hudud* tetapi hanya *ta'zir*. Golongan ini

berpendapat seperti pandangan Abd al-Muta'ali al-Sa'idi, iaitu manusia diberikan kebebasan beragama mengikut pilihannya. Faktor yang menyebabkan Rasulullah SAW menyatakan hukuman bunuh pada kesalahan murtad bukanlah kerana kemurtadan mereka, tetapi atas sebab pemberontakan mereka menentang Islam. Terdapat juga kritikan ulama terhadap kesahihan dan darjat hadith "Barangsiapa yang menukar agamanya, maka bunuhlah ia". Hadith ini adalah *hadith Ahad* dan tidak kuat untuk dijadikan hujah kepada sesuatu hukum menurut ilmu *usul al-fiqh*.³⁵ Secara ringkasnya, kebanyakan ulama terdahulu berpegang teguh bahawa murtad dikenakan hukuman *hudud*, manakala terdapat ulama kontemporari yang mengatakan tiada ketetapan mengenai hukuman murtad atau dalam erti kata lain, ia adalah *ta'zir*. Namun begitu, isu penentuan hukuman murtad bukanlah menjadi perkara utama yang ingin dibincangkan di dalam penulisan ini. Perbincangan sebenar akan lebih menekankan tentang perspektif undang-undang yang diguna pakai di Malaysia.

KEBEBASAN BERAGAMA DAN SEKATAN PENYEBARAN AGAMA BUKAN ISLAM MENURUT KERANGKA PERLEMBAGAAN PERSEKUTUAN

Malaysia, pada asasnya mengamalkan prinsip kebebasan beragama, di mana setiap orang dibenarkan untuk menganut dan mengamalkan agama masing-masing³⁶ dan memperuntukkan larangan penyebaran agama selain Islam kepada orang Islam.³⁷ Perlembagaan juga memberi jaminan kepada seseorang untuk menguruskan hal ehwal agama mereka termasuk menubuhkan institusi untuk tujuan-tujuan keagamaan ataupun pemilikan harta.³⁸ Perkara ini membuktikan bahawa secara umumnya, Perlembagaan Malaysia meletakkan hak kebebasan dalam beragama. Namun demikian, hak ini ditafsirkan sesetengah pihak sebagai mutlak dan sesiapa sahaja berhak menukar agamanya pada bila-bila masa. Pentafsiran ini adalah tidak tepat kerana setiap individu yang telah menganut sebarang agama adalah terikat dan berkewajipan dengan peraturan agamanya. Hak beragama ini bukanlah bersifat mutlak, bahkan ia adalah berdasarkan prinsip agama masing-masing.

Sekatan ini dinyatakan dalam Perkara 11(5) Perlembagaan:

(5) Perkara ini adalah tidak membenarkan apa-apa perbuatan yang berlawanan dengan undang-undang am mengenai ketenteraman awam, kesihatan awam atau akhlak.

Oleh yang demikian, dalam membincangkan isu kebebasan beragama menurut perspektif undang-undang di Malaysia, beberapa aspek perlu dinilai dan diteliti melibatkan konteks sejarah dan tafsiran-tafsiran tertentu menurut peruntukan Perlembagaan.

KEDUDUKAN ISLAM DALAM KONTEKS SEJARAH DAN PERLEMBAGAAN

Beberapa peruntukan di dalam Perlembagaan Malaysia tentang kedudukan Islam di Malaysia telah diperuntukkan.³⁹ Perkara 3 menyebut:

Islam ialah agama bagi Persekutuan; tetapi agama-agama lain boleh diamalkan dengan aman dan damai di mana-mana Bahagian Persekutuan.

Deklarasi Perkara 3 bahawa '*Islam ialah agama bagi Persekutuan*' membuktikan prinsip atau pegangan orang Melayu sejak sekian lama mereka bergelar Muslim. Islam menjadi agama yang dominan di Semenanjung Tanah Melayu sejak kurun ke-12 lagi, iaitu lebih awal dari kurun ke-15 sepertimana yang selalu dipaparkan di buku-buku teks sekolah dan di dalam media.⁴⁰ Oleh yang demikian, jelas bahawa Islam telah berada di Semenanjung Tanah Melayu berabad-abad lamanya sebelum kedatangan Portugis (pada tahun 1511) dan Belanda (pada tahun 1641), juga sebelum kedatangan British ke Tanah Melayu melalui Pulau Pinang (pada tahun 1786). Apabila pemerintahan Belanda diambil alih oleh pemerintahan British pada kurun ke-19, kedudukan agama Islam tidak diganggu oleh British. Walaupun British mendapat hak untuk memberi 'nasihat' kepada Raja-Raja Melayu mengenai segala urusan pentadbiran negeri melalui beberapa perjanjian dengan Raja-raja, namun mereka tidak campur tangan dalam memberi nasihat mengenai urusan berkaitan agama Islam.⁴¹ Namun sejarah membuktikan bahawa JWW Birch dibunuh di Pasir Salak kerana cuba campur tangan hal ehwal agama Islam.

Namun begitu, apakah Islam di bawah Perlembagaan telah mencapai status kedudukan agamanya yang sebenar? Bagi menjawab persoalan ini, seharusnya memahami maksud sebenar kedudukan agama Islam dari perspektif mahkamah. Melalui kes *Che Omar bin Che Soh v Pendakwa Raya*,⁴² Tun Salleh Abbas ada menyebut tentang kedudukan agama Islam, di mana menurut beliau:

There can be no doubt that Islam is not just a mere collection of dogmas and rituals but is a complete way of life covering all fields of human activities, may they be private or public, legal, political, economic, social, cultural, moral or judicial. This way of ordering the life with all the precepts and moral standards is based on divine guidance through His prophets and the last of such guidance is the Quran and the last messenger is Muhammad SAW whose conduct and utterances are revered.

Walau bagaimanapun, adalah kurang tepat apabila beliau menyatakan dalam kes itu bahawa:

... the religion of Islam in the context of article 3 means only such acts as relate to and ceremonies.

Apabila Perkara 3 dibandingkan dengan peruntukan lain di dalam Perlembagaan Persekutuan, didapati bahawa Islam telah diletakkan pada kedudukan yang lebih tinggi berbanding agama-agama lain. Apa yang boleh

dikatakan bahawa Tun Salleh Abbas dilihat gagal untuk mempertimbangkan aspek ini dalam kes *Che Omar bin Che Soh*.⁴³ Dalam kes terkini, iaitu *Lina Joy v Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan & 2 Yang Lain*,⁴⁴ antara hujah pihak perayu kononnya Islam tidak boleh dianggap mempunyai kedudukan yang istimewa di bawah Perlembagaan oleh kerana dasar 'sama rata' yang dijamin di bawah Perkara 8(1) Perlembagaan Persekutuan yang memeruntukkan bahawa:

Semua orang adalah sama rata di sisi undang-undang dan berhak mendapat perlindungan yang sama rata di sisi undang-undang.

Dalam hal ini, Perkara 8(1) sepatutnya perlu dibaca bersama Perkara 8(5)(a) yang memeruntukkan bahawa Perkara 8 tidak membatalkan atau melarang apa-apa peruntukan yang membuat peraturan-peraturan mengenai undang-undang diri. Ini jelas sekali membawa maksud bahawa peruntukan 'sama rata' tertakluk kepada undang-undang diri dan dalam kes ini undang-undang diri adalah merujuk kepada undang-undang Islam. Oleh yang demikian, dalam hal ini Perkara 8(1) yang dimaksudkan adalah tertakluk kepada Senarai Negeri (Senarai II), Jadual Ke-9, Perlembagaan Persekutuan.

Perkara 8 juga perlu dianalisa dengan merujuk kepada peruntukan-peruntukan lain di dalam Perlembagaan⁴⁵ yang meletakkan Islam pada kedudukan istimewa berbanding agama-agama lain di Malaysia.⁴⁶ Oleh itu, aplikasi prinsip pentafsiran berharmoni (*rule of harmonious construction*) ke atas peruntukan 'sama rata' di dalam Perkara 8(1) tidak boleh menjejaskan peruntukan yang memberi kedudukan istimewa kepada Islam. Prinsip *harmonious construction* telah disebut oleh Hakim Faiza Thamby Chik⁴⁷ dalam kes *Lina Joy*.⁴⁸

Perbezaan terhadap layanan antara agama-agama (dengan meletakkan Islam di kedudukan yang istimewa) hanya boleh difahami dengan mengambil kira konteks sejarah Islam di negara ini, di mana Islam adalah undang-undang asas sejak kurun ke-12 lagi. Oleh itu, status Islam sebagai agama rasmi negara bukanlah perkara baru, sebaliknya telah dibawa melalui sejarah yang telah bertapak selama 600 tahun sebelum kedatangan British. Lantaran itu, Perlembagaan Persekutuan 1957 tidak menggugat kedudukan istimewa Islam di dalam Perlembagaan. Bertitik tolak daripada pengiktirafan kedudukan istimewa agama Islam dalam sejarah Tanah Melayu, maka satu peruntukan khas di dalam bentuk Perkara 11(4) telah dimasukkan di dalam Perlembagaan bagi memelihara agama Islam serta penganut-penganutnya di Malaysia.

HAK ASASI MANUSIA DAN KEBEBASAN BERAGAMA MENURUT TAFSIRAN PERLEMBAGAAN

Konsep hak asasi manusia sepertimana yang terkandung dalam acuan Barat hanyalah dikenali di negara-negara Islam setelah Perang Dunia Kedua. Walaupun prinsip-prinsip ini mempunyai persamaan dengan Islam,

manifestasi terhadap konsep ini hanya diterima oleh majoriti negara-negara Islam apabila PBB meluluskan UDHR pada tahun 1948. Bagi negara-negara Islam, debat mengenai isu ini tidak terhenti pada tahun 1948, malah ia hebat diperbahaskan dalam persidangan-persidangan antarabangsa. Salah satu contoh yang ketara ialah; Perisytiharan Sejagat Hak-hak Asasi Manusia Menurut Islam (*Universal Islamic Declaration of Human Rights* – UIDHR) pada tahun 1981 oleh Pertubuhan Negara-negara Islam (*Organisation of Islamic Conference* – OIC) dan Perisytiharan Hak-hak Asasi Manusia dalam Islam Kaherah (*Cairo Declaration of Human Rights in Islam* – CDHRI) pada tahun 1990; menyaksikan subjek hak-hak asasi manusia dianggap agenda penting bagi negara-negara Islam,⁴⁹ terutamanya dari sudut hak kebebasan beragama.

Hak kebebasan beragama adalah suatu hak yang bersifat sejagat (universal) dan didokongi oleh seluruh dunia dalam UDHR 1948. Walau bagaimanapun, Malaysia mengambil sikap berkecuali⁵⁰ terhadap hak tersebut, walaupun dalam Perkara 11 Perlembagaan Persekutuan ada menyebut tentang kebebasan beragama. Perlembagaan Persekutuan sememangnya memperuntukkan kebebasan beragama, namun setiap kebebasan bukanlah bersifat mutlak.

Permintaan memurtadkan diri dan mengamalkan kebebasan beragama seringkali dikaitkan dengan hak-hak asasi manusia yang diiktiraf oleh dunia dalam UDHR 1948 dan Perkara 11, Perlembagaan Persekutuan. Kebebasan beragama dan perlakuan murtad di kalangan orang Islam merupakan suatu isu yang bersifat sensitif kerana ia menyentuh soal kepercayaan seseorang. Isu ini menjadi lebih kontroversi apabila melibatkan penyelesaian dalam mahkamah oleh pihak-pihak tertentu yang ingin menukar agama atas tiket 'kebebasan beragama' yang diperuntukkan dalam Perkara 11 Perlembagaan Persekutuan.

Mana-mana individu atau pihak yang menuntut kebebasan beragama untuk menjadi murtad seharusnya memahami skema Perlembagaan Persekutuan terlebih dahulu. Perlembagaan sememangnya telah menyatakan bahawa kebebasan beragama adalah salah satu hak yang dijamin di bawah Bahagian II mengenai kebebasan asasi dalam Perkara 11, tetapi yang dimaksudkan kebebasan di situ ialah dalam ruang lingkup menganut, mengamal dan mengembangkan agama berkenaan.⁵¹ Walau bagaimanapun, dalam konteks pengembangan agama, wujud sekatan dan larangan terhadap penyebaran doktrin atau agama lain selain Islam kepada orang-orang Islam.⁵² Peruntukan sebegini menunjukkan kelebihan yang diberikan kepada agama Islam sesuai dengan kedudukannya sebagai agama persekutuan dalam Perkara 3(1).⁵³ Mengenai isu murtad, kebebasan untuk keluar daripada agama Islam tidak dimasukkan dalam peruntukan ini.

Murtad sebenarnya berbeza dengan kebebasan beragama. Murtad atau *riddah* adalah bermaksud kembali

ke jalan asal; atau keluar dari agama Islam; tidak setia pada agama; ataupun kembali kepada kafir setelah Islam.⁵⁴ Manakala kebebasan beragama merujuk kepada mempertahankan amalan dan cara hidup yang disarankan oleh agama seperti memakai purdah, tudung kepala, serban dan sebagainya yang boleh dilihat dalam kes *Meor Atiqulrahman Ishak dan Hajah Halimatussaadiah Kamarudin*.⁵⁵

Dalam kes *Hajah Halimatussaadiah Kamarudin*⁵⁶ tuntutan seorang wanita untuk memakai purdah semasa bekerja dalam sektor kerajaan ditolak atas alasan kebebasan beragama tidak mutlak dan tertakluk kepada sekatan di dalam perlembagaan. Dalam kes ini, seorang kakitangan awam yang mengenakan tutup muka (purdah) telah dibuang kerja kerana dianggap mengingkari pekeliling yang melarangnya berbuat demikian. Kakitangan tersebut menyaman kerajaan di mahkamah dan menghujah bahawa larangan tersebut menafikan haknya untuk mengamalkan ajaran agamanya. Mahkamah tidak menerima hujah ini kerana mahkamah berpendapat bahawa purdah tidak diwajibkan oleh ajaran Islam. Perkara ini menimbulkan persoalan tentang berkenaan perkaitan antara kebebasan beragama dengan wajib atau tidaknya sesuatu amalan yang bersumberkan kepada agama.

Pandangan ini disokong oleh keputusan Mahkamah Rayuan dalam kes *Meor Atiqulrahman*.⁵⁷ Dalam kes ini, Gopal Sri Ram HMR menyatakan bahawa amalan serta praktis yang integral dan penting daripada sesuatu agama sekiranya dinafikan akan menyebabkan penafian itu dianggap melanggar Perlembagaan. Dalam membuat keputusan yang memihak kepada plaintif-plaintif, Mahkamah berpendapat bahawa amalan pemakaian serban tersebut adalah menepati hak setiap orang Islam untuk menganut dan mengamalkan agamanya sepertimana yang terjamin dalam Perkara 11(1), Perlembagaan Persekutuan dan larangan memakainya adalah bertentangan dengan Perkara 3 dan 11 Perlembagaan Persekutuan. Tambahan pula, larangan itu tidak berkaitan dengan undang-undang am mengenai ketenteraman awam, kesihatan awam atau akhlak di bawah Perkara 11(5) yang mengatasi Perkara 3 dan Perkara 11, Perlembagaan Persekutuan. Ini jelas berbeza dengan keputusan Mohd. Dzaidin Abdullah dalam kes *Jamaluddin bin Othman*,⁵⁸ di mana mahkamah dalam kes ini dilihat menjunjung konsep kebebasan beragama secara mutlak.

Sememangnya isu murtad dan kebebasan beragama sukar untuk ditafsirkan dalam konteks Perlembagaan dan keputusan mahkamah. Jika dilihat isu murtad dan kebebasan beragama dalam konteks keputusan mahkamah, kebanyakannya dibawa kepada mahkamah sivil berbanding mahkamah syariah, manakala kebanyakan kes yang dibicarakan akan membawa kepada penghakiman yang berbeza-beza. Mahkamah pula tidak menunjukkan pendekatan konsisten dalam menangani isu ini. Terdapat keputusan penghakiman yang mengiktiraf kebebasan beragama dan ada juga yang menolak kebebasan

beragama. Oleh yang demikian, sukar untuk difahami maksud atau pengertian sebenar kebebasan beragama yang ditafsirkan dalam peruntukan perlembagaan dan sidang mahkamah.

Malaysia sebenarnya tidak menafikan hak kebebasan beragama, tetapi orang Islam tidak mempunyai hak tersebut.⁵⁹ Kebebasan beragama dan perlakuan murtad adalah sangat ditegah dan diberi pengecualian kepada orang Islam demi menjaga ketenteraman awam, kesihatan awam dan prinsip moral.⁶⁰ Maka, tidak timbul isu murtad atau kebebasan beragama bagi orang Islam, kecuali bagi penganut-penganut agama lain. Pihak yang menghujah bahawa murtad dibenarkan oleh perlembagaan sebenarnya telah terkeliru atau terdapat cubaan untuk memutarbelitkan Perkara 11 dalam konteks kebebasan beragama. Oleh itu, membendung masalah murtad di kalangan orang Islam adalah diharuskan dan ia tidak menunjukkan pertentangan dengan peruntukan kebebasan beragama yang ada dalam Perlembagaan Persekutuan. Sebenarnya tafsiran Perkara 11(4) ialah orang Islam tidak bebas beragama.

SEKATAN PENYEBARAN AGAMA BUKAN ISLAM DI KALANGAN ORANG ISLAM

Menurut Profesor Andrew Harding, di samping melindungi kebebasan beragama, peruntukan dalam Perkara 11 juga turut membezakan antara mengamalkan dan mengembangkan agama. Terdapat dua perbezaan ketara yang diperuntukkan di antara mengamalkan dan mengembangkan agama. Justeru itu, kebebasan beragama seperti yang diperuntukkan dalam Perlembagaan Persekutuan sememangnya tidak bersifat mutlak.⁶¹

Dengan merujuk kepada peruntukan dalam Perkara 11(4), badan perundangan negeri termasuk di Wilayah-wilayah Persekutuan boleh menggubal undang-undang yang mengawal dan menyekat penyebaran doktrin dan kepercayaan agama bukan Islam kepada kalangan orang-orang Islam. Berikutan itu, penyebaran agama-agama bukan Islam kepada orang-orang Islam merupakan satu kesalahan jenayah, tetapi sebaliknya penyebaran agama Islam kepada penganut agama-agama lain adalah diharuskan.⁶² Hasilnya, kini terdapat sembilan negeri yang telah mempunyai undang-undang mengenai kawalan dan sekatan pengembangan agama-agama bukan Islam.⁶³ Namun, sehingga kini hanya negeri Pahang sahaja yang pernah menguatkuasakan undang-undang tersebut.⁶⁴

Dalam kes *Pendakwaraya v Krishnan a/l Muthu*,⁶⁵ mangsa/ pengadu Maziah Jusoh telah berkenalan dan bercinta dengan Orang Kena Tuduh (OKT) selama tujuh tahun. OKT mempunyai seorang isteri bernama Marimuthu a/p Subramaniam. Apabila mangsa tidak mempunyai tempat tinggal, beliau telah memohon kebenaran OKT dan isterinya untuk tinggal bersama. Berlaku beberapa siri pertengkaran antara OKT dan mangsa sehingga membawa kepada pergaduhan fizikal. Mangsa pernah diugut supaya keluar agama Islam untuk

menganut agama Hindu. Mangsa juga pernah disuruh bersumpah dengan tokong Hindu dan pernah dilarang daripada mendirikan solat. Dua pertuduhan telah dibawa ke hadapan majistret, dan OKT telah dijatuhi hukuman; di bawah Seksyen 325, Kanun Keseksaan, di mana beliau telah dikenakan denda sebanyak RM2,000 dan Seksyen 4(2)(i), Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama-agama Bukan Islam) Negeri Pahang 1989, di mana OKT telah dikenakan hukuman denda sebanyak RM1,500 dan dipenjarakan selama 20 hari.

Manakala dalam kes *Menteri Hal Ehwal Dalam Negeri v Jamaludin @ Yeshua Jamaludin bin Othman*,⁶⁶ percubaan kerajaan untuk mengguna pakai Akta Keselamatan Dalam Negeri 1960 (ISA) bagi membendung kegiatan penyebaran agama Kristian di kalangan orang Melayu telah ditolak oleh Mahkamah Tinggi dan Mahkamah Agung dengan alasan hak kebebasan seseorang individu untuk beragama tidak boleh dihalang dengan penggunaan undang-undang tersebut. Responden telah ditahan di bawah ISA kerana didapati menyebarkan agama Kristian kepada orang-orang Melayu. Responden telah keluar agama Islam dan memeluk agama Kristian. Beliau telah memfailkan permohonan writ *habeas corpus* dengan mendakwa bahawa penahanan beliau di bawah ISA adalah berlawanan dengan hak kebebasan beragama dan ianya tidak boleh disekat melalui tahanan di bawah ISA. Ini kerana, hak kebebasan beragama dijamin dalam Perkara 11(1), Perlembagaan Persekutuan. Keputusan ini telah dipersoalkan oleh ramai pihak disebabkan kaitan agama dan Melayu sememangnya tidak boleh dipisahkan. Dalam hal ini, mengkristiankan orang Melayu bermakna seseorang Melayu itu sudah tidak sempurna sifat kemelayuannya.⁶⁷

Keputusan kes ini menyokong hujah atau pendirian sesetengah pihak bahawa Perkara 11(1) memberikan kebebasan beragama sepenuhnya kepada semua rakyat negara ini, termasuklah orang Islam.⁶⁸ Kes ini membuktikan bahawa Perkara 11 memberikan kebebasan mutlak untuk beragama kepada sesiapa sahaja di negara ini. Berdasarkan kes tersebut, sekiranya Jamaludin melakukan kesalahan di mana-mana negeri yang mempunyai enakmen kawalan dan sekatan pengembangan agama bukan Islam, pihak polis boleh menuduhnya melakukan kesalahan di bawah undang-undang tersebut. Walau bagaimanapun, isu ini nampaknya tidak dibangkitkan atau dipersoalkan oleh mana-mana pihak di dalam kes tersebut. Kes ini mempunyai kesan yang buruk terhadap usaha menangani masalah murtad kerana terdapat usaha memesongkan orang-orang Islam daripada agama mereka.

Dalam kes ini, mahkamah menganggap ia sebagai salah satu aspek kebebasan beragama yang perlu diakui dan usaha-usaha sedemikian tidak dianggap sebagai sesuatu yang mengancam ketenteraman awam. Dengan kata lain, pihak berkuasa tidak boleh berbuat apa-apa untuk menyekat orang Islam keluar daripada agama Islam. Keputusan mahkamah dalam kes *Jamaluddin bin*

Othman ini telah mengundang lebih banyak masalah murtad yang berlaku. Selain itu, kes ini menunjukkan bahawa mahkamah menjunjung prinsip kebebasan beragama secara mutlak. Sekatan-sekatan terhadap kebebasan beragama juga berlaku dalam penganutan dan pengembangan agama Islam itu sendiri.⁶⁹ Ajaran Islam yang bermazhabkan *Syiah* misalnya adalah diharamkan sama sekali di Malaysia memandangkan hanya mereka yang bermazhabkan *Ahli al-Sunnah wa al-Jama'ah* sahaja diterima. Bagi mereka yang melanggar batasan ini, tindakan undang-undang akan diambil. Sebagai contoh, pengikut dan penganut *Syiah* pernah ditahan di bawah ISA.⁷⁰

Individu dan kumpulan yang menyeleweng daripada ajaran agama Islam yang sebenar juga tertakluk kepada tindakan undang-undang. Contohnya, pertubuhan *al-Arqam* telah dibubarkan berikutan penahanan ketuanya, Ashaari Muhammad dan beberapa pemimpin tertinggi pertubuhan itu di bawah ISA pada bulan September 1994.⁷¹ Seterusnya, penulisan Kassim Ahmad dalam buku bertajuk 'Hadis: Suatu Penilaian Semula' juga turut diharamkan di Malaysia memandangkan ajaran yang terkandung dalam buku itu menyeleweng dari ajaran Islam yang bersumberkan al-Quran dan al-Hadith.⁷² Fatwa berkenaan dengan buku tersebut telah dikeluarkan oleh Majlis Fatwa Kebangsaan dan kemudiannya oleh Jawatankuasa Fatwa Negeri-negeri telah mengharamkan buku tersebut kerana bercanggah dengan ajaran Islam.⁷³ Begitu juga tindakan terhadap pertubuhan *Sisters-in-Islam* yang secara lantang mempersoalkan persoalan-persoalan asas dalam perundangan Islam, terutamanya mengenai undang-undang *hudud* menunggu masa tindakan apabila isu sekatan kebebasan beragama telah ditimbulkan.⁷⁴ Berdasarkan kes-kes di atas, ini membuktikan bahawa Perkara 11(5), Perlembagaan Persekutuan turut menegaskan bahawa kebebasan beragama bukanlah bersifat mutlak. Ini kerana, walaupun Perkara 11(1) mengatakan bahawa setiap individu berhak menganuti, mengamalkan dan mengembangkan agama anutannya, ia hendaklah tidak berlawanan dengan undang-undang am mengenai ketenteraman awam, kesihatan awam dan akhlak awam.⁷⁵

UNDANG-UNDANG BERKAITAN MURTAD DAN PENGEMBANGAN AGAMA BUKAN ISLAM DI KALANGAN ORANG ISLAM

Dalam membincangkan perkara-perkara berkaitan undang-undang yang diguna pakai bagi mengendalikan masalah murtad dan penyebaran agama bukan Islam ke atas orang Islam di Malaysia, beberapa persoalan perlu diteliti iaitu:

1. adakah Malaysia mempunyai pendekatan yang komprehensif dalam menangani masalah keluar masuk agama Islam serta kebebasan agama yang dituntut?;

2. bagaimana pula keupayaan mahkamah yang mempunyai bidang kuasa (Mahkamah Syariah) dalam menangani isu-isu sebegini?

Oleh itu, analisa dibuat berdasarkan enakmen negeri-negeri yang berkaitan melalui pendekatan analisa secara kritikal terhadap peruntukan-peruntukan sedia ada, bidang kuasa mahkamah serta proses dan prosedur perundangan bagi kes-kes melibatkan masalah keluar agama serta kawalan penyebaran agama bukan Islam di kalangan umat Islam.

PERUNTUKAN BERHUBUNG KESALAHAN MURTAD MENURUT AKTA/ ENAKMEN NEGERI-NEGERI

Dalam membincangkan undang-undang berkaitan murtad, terdapat persoalan besar yang perlu diselesaikan, iaitu adakah terdapat peruntukan kesalahan murtad di bawah mana-mana enakmen atau akta di Malaysia? Jika diteliti, sememangnya tidak terdapat undang-undang yang jelas mengenai kesalahan murtad termasuk hukumannya. Perkara ini berikutan undang-undang jenayah Islam yang boleh dikuatkuasakan oleh Mahkamah-mahkamah Syariah negeri-negeri di Malaysia hanyalah merangkumi hukuman maksima; tiga tahun penjara, atau enam kali sebatan, atau denda RM5,000, atau kombinasi mana-mana hukuman berkenaan.⁷⁶ Jelasnya, bidang kuasa jenayah bagi Mahkamah Syariah adalah terhad dan hanya boleh dikuatkuasakan kepada orang Islam sahaja.⁷⁷

Seterusnya, istilah 'murtad' juga tidak diguna pakai di dalam enakmen kesalahan jenayah syariah di kebanyakan negeri di Malaysia.⁷⁸ Sebaliknya, apa yang ada hanyalah peruntukan 'keluar agama Islam' yang diguna pakai di beberapa buah negeri. Penggunaan istilah 'kesalahan murtad' juga tidak diperuntukkan oleh mana-mana enakmen jenayah syariah negeri-negeri melainkan undang-undang *hudud*, *qisas* dan *ta'zir* yang cuba dilaksanakan di Kelantan dan Terengganu⁷⁹ satu ketika dahulu.

Antara faktor yang menyebabkan penggunaan istilah 'keluar agama Islam' dan bukan istilah 'kesalahan murtad' adalah kerana hukuman ke atas kesalahan murtad merupakan hukuman mati yang menjadi khilaf di kalangan ulama. Oleh yang demikian, sekiranya disabitkan ia adalah melampaui bidang kuasa Mahkamah Syariah.⁸⁰

Sebagai contoh, negeri Melaka telah memperuntukkan kesalahan keluar daripada agama Islam sebagai satu kesalahan 'percubaan murtad'. Selain Melaka, dapat dilihat dalam Enakmen Undang-undang Pentadbiran Agama Islam atau Enakmen Undang-undang Jenayah Syariah Negeri-negeri seperti di Perak, Terengganu, Sabah dan Pahang.

Seksyen 66(1), Enakmen Kesalahan Syariah (Negeri Melaka) 1991 menyatakan bahawa apabila seseorang Islam dengan sengaja mengaku hendak keluar dari agama

Islam atau mengisytiharkan dirinya sebagai orang yang bukan Islam, mahkamah boleh memerintahkan orang itu supaya ditahan di Pusat Bimbingan Islam⁸¹ untuk tempoh tidak melebihi enam bulan dengan tujuan pendidikan dan orang itu diminta bertaubat mengikut hukum syarak. Jika seseorang telah bertaubat, maka taubatnya itu mestilah disahkan di mahkamah dan kemudian barulah dia boleh dibebaskan. Jika seseorang itu bertaubat semasa dalam tahanan, Pegawai Penjaga hendaklah melaporkan perkara itu kepada mahkamah dan taubatnya juga perlu disahkan oleh mahkamah. Seksyen 67(1) pula memperuntukkan seseorang yang bersubahat di bawah Seksyen 66 adalah merupakan suatu kesalahan dan apabila disabitkan kesalahan tersebut boleh dikenakan hukuman; denda tidak lebih daripada RM5,000, atau dipenjara selama tempoh tidak melebihi tiga puluh enam bulan, atau kedua-duanya sekali.

Terdapat enakmen yang memperuntukkan undang-undang dan hukuman murtad secara khusus, iaitu Enakmen Undang-undang Kanun Jenayah Syariah II, Kelantan 1993 dan Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Hudud & Qisas) Terengganu 2002 yang akhirnya tidak dapat dilaksanakan kerana faktor-faktor tertentu. Kedua-dua enakmen ini memperuntukkan bahawa sesiapa yang disabitkan melakukan kesalahan *irtidad* hendaklah sebelum dijatuhkan hukuman supaya bertaubat dalam tempoh yang tidak kurang daripada tiga hari setelah dia didapati bersalah; dan sekiranya dia enggan bertaubat, maka mahkamah boleh memenjarakannya selama lima tahun; dan jika tidak bertaubat juga boleh mengisytiharkan hukuman bunuh ke atasnya.⁸²

Berdasarkan perbincangan di atas, dapat disimpulkan bahawa tidak terdapat peruntukan khusus mengenai kesalahan murtad dalam erti kata sebenar yang dikuatkuasakan di Malaysia. Undang-undang sedia ada yang telah dilaksanakan bukanlah melibatkan kesalahan murtad, tetapi merujuk kepada kesalahan 'percubaan murtad' atau 'keluar agama Islam'. Penggunaan istilah permohonan murtad juga tidak digunakan di dalam mana-mana enakmen negeri-negeri, sebaliknya kebanyakan negeri menggunakan istilah permohonan 'pengisytiharan status agama'.

BIDANG KUASA MAHKAMAH SYARIAH

Oleh kerana perkara berkaitan agama Islam adalah membabitkan bidang kuasa Mahkamah Syariah, maka kuasa mahkamah di dalam mengadili perkara berkaitan urusan pengisytiharan status agama telah disebut dengan jelas di dalam kebanyakan enakmen pentadbiran agama Islam negeri-negeri di Malaysia. di Selangor misalnya, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 telah memperuntukkan di dalam Seksyen 61(3) (b)(x) yang memberikan kuasa kepada Mahkamah Tinggi Syariah Selangor di bawah bidang kuasa malnya untuk mendengar dan memutuskan semua tindakan dan prosiding jika semua pihak dalam tindakan atau prosiding

itu adalah orang Islam, antara lain berhubung dengan pengisytiharan bahawa seseorang itu bukan lagi orang Islam.⁸³ Bidang kuasa ini juga termasuk bagi kes-kes keluar agama Islam yang diletakkan di bawah kategori kesalahan jenayah syariah.

Kes-kes yang diputuskan di mahkamah juga telah menekankan bahawa Mahkamah Tinggi Syariah yang mempunyai bidang kuasa mendengar kes-kes keluar agama Islam, sungguh pun terdapat negeri-negeri yang tidak terdapat peruntukan yang jelas menyatakan demikian.⁸⁴ Secara analoginya, oleh kerana Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa untuk menentukan keesahan seseorang itu masuk Islam, maka Mahkamah Syariah jugalah yang mempunyai bidang kuasa untuk menentukan seseorang itu masih lagi Muslim atau sudah meninggalkan agama Islam sebagai agamanya.⁸⁵

Prosedur permohonan keluar agama oleh seseorang Islam mestilah mengikut lunas-lunas undang-undang yang telah ditetapkan. Kebiasaannya permohonan untuk keluar agama akan diikuti dengan permohonan untuk menukar nama dan status agama di dalam kad pengenalan. Setiap orang Islam yang berhasrat untuk menukar agama perlu membuat permohonan di Mahkamah Tinggi Syariah negeri-negeri,⁸⁶ manakala untuk menukar nama dan status agama di dalam kad pengenalan hendaklah berurusan dengan Jabatan Pendaftaran Negara (JPN).

PROSEDUR PERMOHONAN PENGISYTIHARAN STATUS AGAMA

Terdapat salah faham sesetengah pihak mengenai prosedur permohonan keluar agama Islam.⁸⁷ Ada yang beranggapan bahawa Mahkamah Syariah yang telah bertanggungjawab mengesahkan bahawa seseorang itu murtad. Harus diingat bahawa Mahkamah Syariah tidak pernah mengisytiharkan seseorang itu murtad, sebaliknya membuat pengisytiharan status agama seseorang individu. Penggunaan istilah permohonan murtad juga tidak digunakan di dalam mana-mana enakmen negeri-negeri, malahan terdapat dengan jelas menyatakan bahawa ia merupakan permohonan merujuk kepada 'pengisytiharan status agama Islam'. Sebagai contoh, dalam kes *Nyonya Tahir*⁸⁸ Mahkamah Tinggi Syariah Negeri Sembilan telah mengisytiharkan bahawa beliau bukanlah seorang Muslim kerana tidak pernah mengamalkan ajaran Islam dan beberapa alasan lain. di sini, Mahkamah Syariah tentunya tidak mengisytiharkan bahawa plaintif telah murtad kerana sememangnya beliau tidak pernah bergelar Muslim dan mengamalkan ajaran agamanya. Walaupun pada asalnya Nyonya Tahir dilahirkan sebagai Islam tetapi tidak pernah mengamalkan ajaran Islam sejak dari kecil lagi kerana Nyonya Tahir telah dipelihara oleh keluarga bukan Islam sejak kecil.

Bagi kes-kes permohonan pengisytiharan keluar agama yang difailkan di Mahkamah-mahkamah Syariah di Malaysia, ia diklasifikasikan sebagai kes mal. Justeru, prosedur permohonan hendaklah mematuhi

apa yang digariskan dalam enakmen tatacara mal Mahkamah Syariah dan enakmen pentadbiran agama Islam negeri. Jika ditinjau dari sudut prosedur, terdapat ketidakseragaman dalam hal ehwal permohonan pertukaran agama ini.⁸⁹ Terdapat sesetengah negeri yang mengklasifikasikan kes-kes pertukaran agama melalui proses saman, seperti Wilayah Persekutuan; manakala ada pula yang memulakan kes melalui permohonan, seperti di Negeri Sembilan; dan terdapat juga negeri yang menggunakan kedua-dua prosedur tersebut seperti negeri Melaka.

Walau bagaimanapun, sekiranya perkara mengenai pertukaran agama disebut untuk dimulakan dengan permohonan di dalam Jadual 2⁹⁰ Enakmen Tatacara Mal tersebut atau mana-mana undang-undang bertulis, ia hendaklah dimulakan dengan permohonan. Lazimnya, kes-kes yang dibawa ke Mahkamah Syariah adalah di dalam bentuk permohonan dan ada kalanya mahkamah memerintahkan sesetengah kes dibuat melalui saman untuk memudahkan prosedur memanggil defendan memberikan keterangan menentang plaintif. Defendan atau responden yang lazimnya terlibat sama ada Majlis Agama Islam negeri, Jabatan Agama Islam negeri atau Jabatan Pendaftaran Negara (JPN).

Negeri Sembilan memperuntukkan prosedur yang jelas bagi permasalahan pengisytiharan keluar agama.⁹¹ Ia adalah satu-satunya negeri yang meletakkan prosedur yang lengkap menangani permohonan murtad dalam enakmen pentadbiran negerinya. Berbeza dengan negeri Melaka, Terengganu dan Kelantan, peruntukan di Negeri Sembilan adalah lebih prosedural dan berbentuk pentadbiran, sebaliknya bukannya sebagai kesalahan jenayah. Peruntukan keluar daripada agama Islam dinyatakan di dalam Seksyen 119, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003 yang mengkehendaki seseorang yang mahu keluar Islam membuat permohonan perisytiharan. Setelah menerima permohonan, mahkamah hendaklah menasihati pemohon untuk bertaubat dan jika enggan, mahkamah hendaklah menangguhkan permohonan selama 90 hari supaya pemohon menjalani sesi runding cara dan bimbingan bagi memberi peluang mereka bertaubat. Jika selepas tempoh 90 hari pemohon masih enggan bertaubat, mahkamah boleh memerintahkan pemohon menjalani sesi runding cara serta bimbingan selanjutnya selama tempoh tidak melebihi satu tahun. Selepas tempoh itu, jika pemohon tetap dengan pendiriannya, mahkamah boleh mengisytiharkan pemohon telah meninggalkan agama Islam. Sebelum perisytiharan itu, mahkamah hendaklah membuat perintah mengenai pembubaran perkahwinan, pembahagian harta sepencarian, hak perwalian, hak pusaka dan hadanah.⁹² Jelas dalam peruntukan mengenai pengisytiharan keluar Islam yang ada di Negeri Sembilan, ia memberikan ruang kepada mahkamah untuk benar-benar memastikan bahawa pemohon sudah tidak mahu bertaubat sebelum memberikan pengisytiharan status agama. Jangka masa penangguhan yang berada di

tangan mahkamah bertujuan memberikan masa kepada pemohon untuk berfikir secara mendalam mengenai perkara tersebut.

Bagi negeri yang mengklasifikasikan permohonan pengisytiharan keluar agama Islam dimulakan melalui saman seperti Wilayah Persekutuan, prosedurnya sedikit berlainan. Sesuatu saman hendaklah diisi dalam Borang MS2 yang mengkehendaki defendan menjawab suatu tuntutan tukar agama di mahkamah. Sekiranya defendan gagal hadir pada hari dan masa yang ditetapkan, mahkamah boleh terus mendengar dan memutuskan tanpa kehadiran defendan. Defendan juga diminta untuk memfailkan di mahkamah dan menyampaikan kepada plaintif suatu pembelaan sebelum kehadiran di mahkamah. Saman tersebut hendaklah disertakan dengan suatu pernyataan tuntutan⁹³ yang ditandatangani oleh plaintif atau peguam syariahnya dan hendaklah mengandungi pernyataan yang ringkas dan padat, dalam perenggan-perenggan yang bernombor, tentang fakta-fakta yang dijadikan sandaran oleh plaintif, butiran tuntutan yang mencukupi dan di dalam kes ini pernyataan tentang apa yang dituntut.

Sesuatu permohonan pula hendaklah dibuat melalui notis dalam Borang MS3⁹⁴ dan disokong dengan affidavit yang diangkat sumpah. Borang MS3 mengarahkan pihak responden untuk hadir ke mahkamah untuk mendapatkan perintah tukar agama pada tarikh dan masa yang tertentu. Pemohon hendaklah melampirkan alasan-alasan yang konkrit yang menyokong hujahnya untuk menukar agama. Affidavit hendaklah mengikut bentuk affidavit seperti di dalam Borang MS26⁹⁵ yang mengkehendaki pemohon mengisi butiran lengkap peribadi dan alasan-alasan yang hendak dideposkan. Affidavit tersebut hendaklah diangkat sumpah sama ada di hadapan mana-mana Hakim Syarie atau Pendaftar atau mana-mana pegawai Islam Kedutaan Malaysia atau Konsulat atau Misi Tetap tempat itu sekiranya di luar negara untuk menentukan kesahihannya di mahkamah.⁹⁶ Apa-apa dokumen yang hendak digunakan berhubungan dengan sesuatu affidavit seperti salinan kad pengenalan diri sendiri atau ibu bapa, kad memeluk agama Islam, salinan surat beranak, atau sijil pembaptisan hendaklah dilampirkan pada affidavit tersebut sebagai ekshibit⁹⁷ yang mempunyai perakuan dan diangkat sumpah dalam Borang MS27.⁹⁸

Sekiranya mana-mana pihak ingin mengambil khidmat peguam syarie, mereka boleh dilantik dengan memfailkan satu wakalah dalam Borang MS5.⁹⁹ Melalui pemerhatian, didapati bahawa terdapat peguam-peguam Melayu Islam yang mewakili pihak yang memohon pengisytiharan keluar agama.¹⁰⁰ Hal ini juga perlu diberikan perhatian kerana peguam Melayu Islam tidak sewajarnya dengan sewenang-wenangnya bersetuju untuk mewakili golongan ini. Setelah kesemua dokumen tersedia dan mahkamah berpuas hati dengan penyediaan dokumen tersebut, satu tarikh pendengaran akan diberi. di dalam mahkamah, prosedur biasa mahkamah akan terpakai. Kebiasaannya, perbicaraan akan mengambil

masa yang agak lama dan ketika inilah usaha dilakukan untuk memujuk pemohon atau plaintif kembali kepada akidah Islam.

Dalam kes *Wong Chun Chiak @ Kenny Abdullah v Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan*, Mahkamah Tinggi Syariah telah mengenyepikan permohonan keluar agama beliau kerana ketidakpatuhan pada prosedur memulakan tindakan di Mahkamah Syariah dan bukannya substance kes tersebut.¹⁰¹ Ketua Hakim Mahkamah Syariah Wilayah Persekutuan, Husin Ahmad telah memutuskan bahawa pemohon telah membuat permohonan keluar agama dalam bentuk notis permohonan dan affidavit adalah menyalahi prosedur mahkamah. Mahkamah menetapkan bahawa pemohon mesti membuat permohonan keluar agama melalui proses saman dan pernyataan tuntutan sebagaimana yang telah ditetapkan di bawah Seksyen 7 Akta Tatacara Mal Wilayah Persekutuan. di dalam kes ini, Kenny seorang saudara baru membuat permohonan keluar agama kerana ingin berkahwin dengan orang bukan Islam dan kembali kepada agama asal, iaitu Kristian Roman Katholik.

Prosedur permohonan penukaran nama dan status agama di JPN adalah berbeza dengan tatacara di mahkamah syariah. Prosedurnya adalah lebih ringkas dan mudah. Namun begitu kelulusan sesuatu permohonan itu bergantung kepada Perintah Pengisytiharan Keluar Agama Islam yang dibuat di Mahkamah Syariah. Pihak JPN akan mempertimbangkan permohonan penukaran status agama di dalam kad pengenalan setelah mendapat perintah tersebut. Prosedur di JPN adalah berdasarkan peruntukan Peraturan 14, Peraturan Pendaftaran Negara 1990. Peraturan 14 mengkehendaki setiap permohonan penukaran status agama orang Islam mestilah mendapatkan perintah daripada mahkamah syariah. Ini kerana, hanya mahkamah syariah sahaja yang mempunyai bidang kuasa untuk membuat pengisytiharan keluar agama bersandarkan kepada Jadual Kesembilan, Senarai Kedua (Senarai Negeri), Perlembagaan Persekutuan.

Bagi maksud permohonan penukaran nama kepada nama bukan Islam, pemohon perlu menggunakan Borang JPN 5/1, iaitu 'Borang Laporan Untuk Penukaran Nama Dalam Kad Pengenalan'. Manakala untuk Borang JPN KP01 mengkehendaki pemohon untuk menyatakan agamanya. Kemudian, borang yang telah diisi hendaklah disertakan dengan Perintah Pengisytiharan Keluar Agama Islam yang telah diperolehi daripada Mahkamah Syariah. JPN mempunyai budi bicara untuk menolak sesuatu permohonan jika dokumen yang disertakan tidak lengkap seperti tidak melampirkan Perintah Pengisytiharan Keluar Agama Islam. Inilah yang sebenarnya berlaku di dalam kes *Lina Joy v Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan & Ors*,¹⁰² di mana beliau gagal untuk membuktikan bahawa beliau telah mendapatkan perintah mahkamah terhadap permohonannya.

Di dalam kes ini, perayu telah memohon kepada JPN untuk menukar namanya pertama kali kepada Lina Jelani dan kemudiannya kepada Lina Joy atas

dasar pertukaran agama. Pertukaran namanya telah dibenarkan, tetapi perkataan 'Islam' masih tertera pada kad pengenalan beliau. Beliau telah mengemukakan bukti berkenaan pertukaran agamanya dan memohon JPN untuk memadamkan perkataan 'Islam' pada kad pengenalan tersebut. Walau bagaimanapun JPN telah meminta perayu untuk mengemukakan perintah daripada Mahkamah Syariah. Secara ringkasnya, prosedur permohonan penukaran status agama di JPN memerlukan pengesahan daripada pihak Mahkamah Syariah.

Pihak responden bergantung kepada perenggan (cc) (xiii) Per 4 yang menyatakan bahawa Ketua Pengarah adalah berhak untuk meminta maklumat tambahan daripada seseorang yang memohon untuk penukaran nama di bawah Peraturan 14. Oleh itu, tiada apa-apa yang menyalahi undang-undang bagi tindakan Ketua Pengarah untuk meminta perayu mengemukakan sijil daripada Mahkamah Syariah. Walau bagaimanapun, peguamcara bagi perayu menghujahkan bahawa (cc)(xiii) Per 4 hanya membenarkan Ketua Pengarah untuk meminta maklumat berkenaan dengan butir-butir yang telah dikemukakan oleh perayu. Oleh itu, Ketua Pengarah berhak meminta perayu untuk mengemukakan sijil pembaptisan untuk menunjukkan beliau adalah sebenarnya seorang yang beragama Kristian. Peguamcara bagi perayu menegaskan bahawa permintaan bagi perintah daripada Mahkamah Syariah adalah tidak sah di bawah (cc)(xiii) Per 4. Hakim Gopal Sri Ram HMR telah menyokong perayu dengan menyatakan bahawa pengisytiharan daripada Mahkamah Syariah adalah tidak relevan dan menyebabkan keputusan Ketua Pengarah untuk menolak permintaan perayu menukar agama pada kad pengenalannya adalah tidak sah, terbatal dan tidak mempunyai kesan.

Keputusan Mahkamah Rayuan walau bagaimanapun tidak memihak kepada perayu. Keputusan majoriti hakim telah membenarkan tindakan Ketua Pengarah dengan menyatakan bahawa pertukaran agama merupakan persoalan undang-undang Islam yang bukan di bawah bidang kuasa JPN. Ini tidak membolehkan Ketua Pengarah dengan sendirinya membuat keputusan untuk menukarkan agama perayu kepada bukan Islam. Sungguh pun isu kebebasan beragama di dalam Perkara 11, Perlembagaan Persekutuan telah dihuraikan sewajarnya dengan memihak kepada kepentingan agama Islam di dalam Mahkamah Rayuan, namun adalah menjadi kerisauan sekiranya isu teknikal di peringkat Mahkamah Rayuan ini diberi pandangan berbeza di Mahkamah Persekutuan kelak.

UNDANG-UNDANG MEMBENDUNG PENGEMBANGAN AGAMA BUKAN ISLAM DI KALANGAN ORANG ISLAM

Undang-undang kawalan dan sekatan pengembangan agama bukan Islam negeri-negeri Berdasarkan kuasa yang diberi di bawah Perkara 11(4), Perlembagaan Persekutuan, sembilan badan perundangan negeri telah menggubal undang-undang untuk mengenakan sekatan

terhadap agama-agama bukan Islam. Undang-undang tersebut adalah seperti berikut:

1. Terengganu: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Terengganu 1980 (Enakmen No. 1/1980);
2. Kelantan: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Kelantan 1981 (Enakmen No. 11/1981);
3. Kedah: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Kedah 1988 (Enakmen No. 11/1988);
4. Melaka: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Melaka 1988 (Enakmen No. 1/1981);
5. Perak: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Perak 1988 (Enakmen No. 10/1988);
6. Selangor: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Selangor 1988 (Enakmen No. 1/1988);
7. Pahang: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Pahang 1989 (Enakmen No. 5/1989);
8. Negeri Sembilan: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Negeri Sembilan 1991; dan
9. Johor: Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Johor 1991 (Enakmen No. 12/1991).

Sehingga kini, undang-undang di atas belum lagi digubalkan untuk Wilayah Persekutuan, Pulau Pinang, Perlis, Sabah dan Sarawak, sungguhpun undang-undang pertama telahpun digubalkan hampir 30 tahun lalu di Terengganu. Apa yang menghairankan, perlembagaan telah pun memberi kuasa namun negeri-negeri berkenaan (termasuk Wilayah Persekutuan) masih enggan menggunakan kuasa itu demi manfaat orang Islam.

Merujuk kepada beberapa peruntukan statut negeri Selangor yang telah digubal menurut peruntukan Perkara 11(4), Perlembagaan Persekutuan, dapat dilihat statut tersebut adalah Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) Selangor 1988.¹⁰³ Persoalannya, apakah yang dimaksudkan dengan perkataan 'agama bukan Islam'? Istilah ini didefinisikan¹⁰⁴ sebagai agama 'Kristian, Hindu, Buddha, Sikh, Yahudi atau apa-apa variasi, versi, bentuk atau cabang mana-mana agama tersebut dan termasuklah apa-apa pegangan, ideologi, falsafah, atau apa-apa kumpulan atau sistem amalan atau penunaian:

1. di mana salah satu daripada sifat-sifatnya ialah penyembahan sesuatu wujudan atau kuasa spiritual atau sakti sama ada benar-benar ada atau disangka ada; atau
2. yang mengakui bahawa tujuannya atau salah satu daripada tujuan-tujuannya ialah pencapaian

kebijaksanaan spiritual atau kewujudan spiritual, iaitu suatu pegangan, ideologi, falsafah, atau kumpulan atau sistem amalan atau penunaian yang tidak diakui oleh agama Islam sebagai berunsur Islam.

Tafsiran 'agama bukan Islam' yang disebut di atas merangkumi definisi yang luas, ia meliputi; agama-agama arus utama di dunia dan juga amalan menyembah roh datuk nenek, *animisme* dan tentu sekali merangkumi ajaran *Ayah Pin*, pemimpin ajaran sesat yang berpangkalan di negeri Terengganu satu ketika dahulu yang menganggap diri mereka sebagai anggota 'kerajaan langit'. Kegiatan mereka telah diberi liputan yang meluas oleh akhbar dan majalah (tempatan dan antarabangsa).

Kesalahan-kesalahan di bawah undang-undang kawalan dan sekatan (pengembangan agama bukan Islam) Terdapat enam jenis kesalahan telah diperuntukkan menurut Enakmen Selangor¹⁰⁵ seperti berikut:

1. Seksyen 4: Kesalahan memujuk, mempengaruhi, atau menghasut orang beragama Islam supaya mengubah keimanan.
 - i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia memujuk, mempengaruhi atau menghasut seseorang yang beragama Islam –
 - a. supaya cenderung kepada mana-mana agama bukan Islam; atau
 - b. supaya menjadi penganut atau anggota mana-mana agama bukan Islam; atau
 - c. supaya meninggalkan atau tidak suka kepada agama Islam;
2. Seksyen 5: Kesalahan mendedahkan orang belum dewasa beragama Islam kepada pengaruh agama bukan Islam.
 - i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia menyuruh, menyebabkan, memujuk, mempengaruhi, menghasut, menggalakkan atau membiarkan seorang belum dewasa yang beragama Islam supaya –
 - a. menerima ajaran dalam mana-mana agama bukan Islam; atau
 - b. supaya menyertai apa-apa istiadat, perbuatan menyembah atau aktiviti keagamaan mana-mana agama bukan Islam; atau
 - c. mengambil bahagian dalam apa-apa aktiviti yang dijalankan untuk faedah mana-mana agama bukan Islam atau yang dianjurkan atau dikelolakan oleh apa-apa badan atau institusi yang bertalian dengan mana-mana agama bukan Islam.
3. Seksyen 6: Kesalahan mendekati orang Islam untuk mendedahkannya kepada apa-apa ucapan atau pertunjukan sesuatu mengenai agama bukan Islam.
 - i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia –

- a. mengunjungi; atau
 - b. mengatur atau berusaha mengadakan suatu perjumpaan dengan; atau
 - c. dengan apa-cara lain pun menghubungi, seorang beragama Islam bagi maksud mendedahkan orang beragama Islam itu kepada apa-apa ucapan atau pertunjukan sesuatu mengenai agama bukan Islam.
4. Seksyen 7: Kesalahan menghantar atau menyerahkan terbitan-terbitan mengenai apa-apa agama bukan Islam kepada orang beragama Islam.
- i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia –
 - a. dari dalam negeri menghantar atau menyerahkan atau menyebabkan dihantar atau diserahkan kepada seorang beragama Islam di dalam atau di luar negeri; atau
 - b. dari luar negeri menghantar atau menyebabkan dihantar atau diserahkan kepada seorang beragama Islam di dalam negeri, *apa-apa terbitan atau bahan iklan mengenai apa-apa agama bukan Islam yang tidak diminta oleh penerima itu.*
5. Seksyen 8: Kesalahan membahagikan di tempat awam terbitan mengenai agama bukan Islam kepada orang beragama Islam.
- i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia, dalam masa membahagikan di suatu tempat awam apa-apa terbitan mengenai agama bukan Islam, dengan sengaja menyerahkan salinan atau salinan-salinan terbitan itu kepada seorang beragama Islam.
6. Seksyen 9: Kesalahan berhubung dengan penggunaan perkataan-perkataan dan perbualan tertentu yang bersumber Islam.
- i. Seseorang adalah melakukan kesalahan jika dia –
 - a. dalam apa-apa tulisan yang diterbitkan; atau
 - b. dalam apa-apa ucapan atau pernyataan awam; atau
 - c. dalam apa-apa ucapan atau pernyataan yang ditujukan kepada mana-mana perhimpunan orang; atau
 - d. dalam apa-apa ucapan atau pernyataan yang diterbit atau disiarkan dan yang pada masa ucapan atau pernyataan itu dibuat dia tahu, atau munasabahnyanya patut tahu ianya akan diterbitkan atau disiarkan, menggunakan mana-mana perkataan yang disenaraikan dalam Bahagian I kepada Jadual, atau apa-apa perkataan terbitan atau variasinya, untuk menyatakan atau memperihalkan sesuatu fakta, kepercayaan, idea, konsep, perbuatan, aktiviti, perkara atau hal mengenai atau berkaitan dengan sesuatu agama bukan Islam.

Semua kesalahan dan kes-kes di bawah enakmen kawalan dan sekatan pengembangan agama bukan Islam hendaklah disifatkan sebagai kesalahan-kesalahan yang boleh tangkap (*seizable offence*) dan kes-kes boleh tangkap bagi maksud Kanun Prosedur Jenayah.¹⁰⁶ Pegawai bertauliah boleh menyiasat kesalahan di bawah undang-undang ini dan boleh menangkap tanpa waran mana-mana orang yang disyaki telah melakukan mana-mana kesalahan itu.¹⁰⁷ Kes-kes berkenaan akan dibicarakan oleh seorang Majistret.¹⁰⁸

ANALISA ISU DAN CABARAN DARI SUDUT PERUNDANGAN

Berdasarkan perbincangan berkaitan isu murtad serta pengembangan agama bukan Islam di kalangan umat Islam, didapati konsep kebebasan beragama atau hak asasi manusia telah menjadi hujah yang mendasari permasalahan berhubung permohonan murtad dalam kes-kes mahkamah sepertimana yang telah diperjelaskan terdahulu. Pada masa yang sama, beberapa peruntukan undang-undang yang telah diteliti melalui penulisan ini pula dilihat ada kelemahan yang perlu diatasi dari sudut perundangan. Oleh yang demikian, perbincangan akan dilanjutkan dengan menganalisa beberapa isu dan cabaran dari sudut perundangan untuk diperhalusi agar langkah-langkah ke arah memperkemas peruntukan-peruntukan sedia ada dapat dilakukan bagi mengatasi kelemahan-kelemahan tersebut.

ISU ANTARA KEBEBASAN BERAGAMA DAN HUKUM ISLAM

Sekali pandang, peruntukan dalam Perkara 11(1), Perlembagaan Persekutuan seolah-olah mencerminkan bahawa setiap individu mempunyai hak kebebasan beragama, tetapi sebaliknya hak kebebasan beragama sebenarnya tidak mutlak apabila persoalan mengenai murtad dibangkitkan. Terdapat sesetengah pihak yang mendakwa Islam telah menyanggah hak kebebasan individu untuk memilih agama. Namun, apabila UDHR 1948 diteliti, ia juga sebenarnya diasaskan atas dasar menjaga kepentingan umum melebihi hak individu.¹⁰⁹ Dalam hal ini, bermaharajalela, apa pula signifikannya kerajaan-kerajaan di dunia menggubal undang-undang?. Bukankah undang-undang itu dibentuk untuk menyekat kebebasan individu dan adakah ia ditafsirkan oleh undang-undang sebagai sesuatu yang salah dan bertentangan dengan hak individu?. Malah terdapat satu klausa khas di dalam UDHR 1948, iaitu Perkara 29 menyebut bahawa:

Setiap orang tertakluk hanya kepada batasan seperti yang ditentukan oleh undang-undang semata-mata bagi tujuan menjamin pengiktirafan dan penghormatan yang sepatutnya terhadap hak-hak dan kebebasan orang lain dan untuk mendekati keperluan-keperluan sepatutnya bagi akhlak, ketenteraman awam dan kebajikan umum dalam suatu masyarakat yang demokratik.

Begitu juga Islam, di mana perundangan Islam telah menetapkan bahawa murtad merupakan suatu kesalahan dan ia tidak boleh disenaraikan di bawah hak asasi individu, sebaliknya ia adalah soal doktrin agama yang suci. Tidakkah penganut agama lain juga akan tersinggung apabila terdapat di kalangan mereka yang melanggar kepercayaan agama sendiri? Fenomena ini tidak sukar sekiranya semua pihak sama ada umat Islam atau bukan Islam saling memahami antara satu sama lain. Jika tidak, mereka akan saling menyalahkan agama lain atas dasar melanggar prinsip hak asasi manusia.

Dalam konteks Malaysia pula, Seksyen 4(4), Akta Suruhanjaya Hak Asasi Manusia Malaysia 1999¹¹⁰ (Akta SUHAKAM 1999) memperuntukkan bahawa rujukan harus dibuat kepada UDHR 1948 setakat yang tidak berlawanan dengan Perlembagaan Persekutuan. Oleh itu, Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan telah menentukan bahawa Islam adalah agama bagi persekutuan dengan jaminan kebebasan beragama yang telah diperuntukkan melalui Perkara 11(1) sepertimana yang telah diperjelaskan sebelum ini bahawa ia bukanlah sesuatu yang mutlak. Peruntukan berkenaan haruslah dihormati dan difahami oleh semua pihak. Justeru itu, amat menghairankan apabila masih kelihatan individu atau pertubuhan yang mendesak supaya diberi kebebasan untuk keluar daripada agama Islam dengan alasan kononnya ia diberi kebebasan oleh Perlembagaan, sedangkan mereka sepatutnya telah memahami bahawa murtad adalah satu kesalahan jenayah menurut syariat Islam.

Seterusnya, Perkara 18 UDHR 1948 juga menetapkan bahawa seseorang bebas memilih dan menukar agamanya pada bila-bila masa. Walau bagaimanapun, ia bercanggah dengan syariat Islam yang telah diberi kedudukan istimewa oleh Perlembagaan. di sisi Islam, soal pemeliharaan agama amat penting bagi menjamin keharmonian negara dan masyarakat, di mana orang yang meninggalkan Islam dianggap meruntuhkan negara dan masyarakat Islam secara kolektif. Penjagaan agama adalah salah satu aspek terpenting dalam menjaga kemaslahatan manusia yang dikenali sebagai *daruriyyah khamsah* yang menunjangi *maqasid al-syariah* di muka bumi bagi orang Islam.

Seperkara lagi yang perlu difahami, tidak timbul isu pelanggaran hak asasi sekiranya hukuman Islam dikenakan terhadap orang Islam yang murtad. Ini kerana perilaku murtad yang dikenakan hukuman hanyalah murtad yang diisytiharkan dan diketahui oleh khalayak. Menurut al-Buti, sekiranya kemurtadan tersebut ditiadakan atau tidak didedahkan kepada orang lain, maka hukuman di dunia tidak boleh dikenakan kerana kaedah umum yang diamalkan oleh pemerintah Islam ialah bertindak berdasarkan pandangan zahir, manakala urusan batin diserahkan kepada Allah SWT yang akan membalasnya di akhirat kelak.¹¹¹

Hal seperti ini sebenarnya bukanlah sesuatu yang luar biasa kerana fenomena-fenomena murtad boleh berlaku bukan sahaja dalam bentuk lazim yang difahami orang seperti seseorang menganggap Islam yang dianutinya

sudah tidak diyakininya lagi. Malah, ia juga berlaku dalam pelbagai bentuk lain seperti yang disebut oleh pemikir-pemikir Islam. Antaranya, Muslim yang memberikan hak penentuan hukum (*al-hakimiyyah*) dan perundangan kepada selain Allah; membenci sesuatu sistem yang ada dalam Islam; melihat hukum-hukum ciptaan manusia sebagai yang terbaik dan hukum-hukum syariat sebagai ketinggalan zaman; melebihkan sistem yang lain ke atasnya atau menyamakannya; mempersendakan sesuatu yang datang daripada al-Quran dan al-Sunnah atau *syi'ar* Islam; mencela keperibadian Rasulullah SAW; menghalalkan apa yang diharamkan Allah SWT atau sebaliknya; dan lain-lain lagi.¹¹²

Apabila kemurtadannya diwar-warkan kepada orang ramai dan kepercayaan barunya dihebahkan kepada khalayak, ia sekaligus telah mengisytiharkan serangan berbentuk pemikiran (*al-harb al-fikriyyah*) ke atas Islam dan akidahnya. Tindakan tersebut boleh menimbulkan atau menanam bibit keraguan dalam hati orang ramai yang masih menganut Islam. Ketika ini, tindakan murtad perlu dilihat bukan dari segi hak peribadinya untuk menukar agama, tetapi dari aspek adanya unsur *hirabah*, iaitu serangan terhadap dasar-dasar agama yang menjadi tonggak utama kerajaan Islam. Lantaran itu, langkah-langkah perlu diambil bermula dari proses memberi penjelasan bagi merungkai keraguannya, meminta supaya bertaubat dan berakhir dengan pelaksanaan hukuman bunuh atas dasar *hirabah* (*al-qatlu hirabatan*) sekiranya ia tetap berdegil mempertahankan pendiriannya untuk murtad. Ertinya, murtad dibunuh bukan atas kekufurannya, tetapi atas dasar *hirabah*.¹¹³ Ini jelas berdasarkan ayat 33 surah al-Ma'idah bermaksud:

Sesungguhnya balasan bagi orang yang memerangi Allah dan Rasul-Nya dan melakukan fasad (kerosakan) di muka bumi ialah sama ada dibunuh atau disalib atau dipotong tangan dan kakinya secara bersilang atau dibuang negeri...

Walaupun ayat ini difahami oleh kebanyakan ulama sebagai ayat untuk menghukum penjenayah rompak dan samun, tetapi tidak dinafikan bahawa perbuatan murtad secara terang-terangan adalah salah satu daripada perbuatan memerangi Allah dan Rasul-Nya. Maka terdapat ulama *salaf* yang berpendapat hukum bunuh si murtad itu juga diambil daripada ayat ini, selain hadith-hadith sahih lain yang bertindak sebagai penghurai. Antara yang berkata demikian ialah Abu Qilabah dan lain-lain.¹¹⁴

Mutakhir ini terdapat pula kes-kes murtad yang berpunca daripada pelbagai faktor seperti perceraian, kejahatan dan lain-lain yang dikatakan bersifat peribadi. Antara yang menggemparkan negara, iaitu apa yang diputuskan oleh Mahkamah Tinggi Syariah Pulau Pinang pada 8 Mei 2008 yang membenarkan seorang muallaf, iaitu Siti Fatimah Tan Abdullah keluar daripada Islam. Siti Fatimah mendakwa dia memeluk Islam hanya untuk berkahwin dengan seorang rakyat Iran bernama Ferdoun Ashanian. Namun, dia tidak pernah sekali-kali

mengamalkan ajaran Islam malah masih mengekalkan amalan agama asalnya, iaitu Buddha. Peguam bela Siti Fatimah, Ustaz Ahmad Jailani menyifatkan permohonan yang dibuat oleh Siti Fatimah itu bukanlah permohonan keluar Islam, sebaliknya permohonan dalam menentukan status agamanya, saman ada masih Islam atau sebaliknya. Walau apa pun hujah yang diputuskan oleh mahkamah, keputusan tersebut perlu dihormati atas dasar menjunjung prinsip keadilan. Namun, persoalan tetap timbul di kalangan bukan Islam, adakah Islam pada hari ini telah mengiktiraf murtad sebagai satu kebebasan hak asasi manusia? Alasan mahkamah membenarkan pemohon keluar Islam ialah kerana pemohon didapati tidak pernah mengamalkan ajaran Islam sejak memeluknya pada tahun 1999. Ini bermakna, justifikasi yang diberikan bukanlah berasaskan hak asasi pemohon.

Satu lagi kes seumpama di atas, iaitu kes *Jeffery Or bin Abdullah @ Or Boon Hua*. Kes ini dibicarakan di Mahkamah Tinggi Syariah Kuantan, Pahang dan sebutannya dilaksanakan pada 22 September 2006. Dalam kes ini, pemohon bernama Jeffery Or bin Abdullah @ Or Boon Hua tinggal di Kuantan, Pahang telah memfailkan permohonannya di Mahkamah Tinggi Syariah Kuantan bagi mengisytiharkan dirinya telah keluar daripada agama Islam (murtad). Pemohon telah memeluk agama Islam pada 20 Januari 1994 dan didaftarkan keislamannya di Majlis Agama Islam Pahang, Bil. 25/94. Pada 16 November 1996, pemohon mengahwini seorang perempuan Melayu yang bernama Zarita binti Muda dan memperoleh 2 orang cahaya mata. Kemudian pada November 2001, pasangan ini disahkan bercerai di Mahkamah Rendah Syariah Kuantan.

Berdasarkan keterangan yang dikemukakan oleh plaintif di mahkamah memohon dirinya diisytiharkan supaya keluar daripada agama Islam kerana beliau sama sekali tidak pernah mengamalkan ajaran Islam sejak memeluk agama ini. Pemohon turut mengemukakan empat orang saksi bagi memberi keterangan bagi pihaknya di mahkamah. Seterusnya keterangan yang dikemukakan jelas menunjukkan plaintif masih mengamalkan ajaran agama Buddha yang dianutinya sejak beliau kecil lagi. Kemasukan plaintif ke dalam agama Islam semata-mata untuk tujuan perkahwinan dan tidak mempunyai niat untuk mengamalkan ajaran agama Islam.

Menerusi kes ini, mahkamah memutuskan bahawa plaintif telah keluar daripada agama Islam dan menjadi murtad setelah mendengar keterangan-keterangan yang telah diberikan oleh pemohon sendiri dan saksi-saksi pemohon. Sijil perakuan memeluk Islam yang bernombor 25/94 (MUI PHG 27/5/1) yang dikeluarkan oleh Majlis Agama Islam Pahang telah dibatalkan dan pemohon diminta untuk membuat pendaftaran penukaran agama di JPN.

Walaupun dari sudut pandangan Islam penukaran status agama ini dilihat memberikan impak negatif dari segi pengaruhnya kepada orang lain, namun disebabkan plaintif memeluk Islam adalah untuk tujuan

perkahwinan dan tidak pada landasan atau niat yang betul, maka defendan dibenarkan melepaskan status agama Islam meskipun keputusan yang dibuat ini tidak tepat sepertimana yang digariskan dalam Islam. Ini akan menyebabkan impak yang besar terhadap status dan kedudukan agama Islam di Malaysia nanti.

PENGUATKUASAAN PERUNTUKAN UNDANG-UNDANG SEDIA ADA

Setakat ini, hanya Negeri Sembilan dan beberapa negeri sahaja yang memperuntukkan tatacara khusus bagi seseorang yang berhasrat untuk keluar Islam.¹¹⁵ Melalui Seksyen 119, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003 yang mengkehendaki seseorang yang mahu keluar Islam membuat permohonan perisytiharan. Namun, kelemahan yang dikenal pasti dalam peruntukan tersebut adalah di mana permohonan bagi perisytiharan keluar agama Islam hendaklah dibuat secara *ex-parte* (pendengaran sebelah pihak). Berbeza dengan negeri lain, peruntukan keluar Islam terdapat dalam enakmen kesalahan jenayah syariah dalam bentuk hukuman jenayah. Perintah pemulihan dibuat berdasarkan budi bicara hakim, memberi ruang pihak tidak berpuas hati membuat semakan atau rayuan ke mahkamah lebih tinggi.

Sememangnya hukuman murtad berdasarkan hudud tidak dilaksanakan di Malaysia. Oleh itu, penggunaan istilah 'percubaan murtad' atau 'keluar agama Islam' digunakan kepada sesiapa yang ingin menukar agamanya. Hukuman yang diperuntukkan bagi kesalahan keluar agama Islam adalah dalam bentuk perintah untuk menjalani pemulihan akidah dan kaunseling. Namun begitu, didapati masih terdapat masalah dari aspek penguatkuasaan seperti menghantar ke pusat pemulihan akidah. Setakat ini, hanya ada satu pusat pemulihan akidah yang beroperasi sepenuhnya iaitu di Ulu Yam, Selangor manakala terdapat satu pusat yang sepatutnya beroperasi tetapi belum diwartakan, iaitu di Jelevu Negeri Sembilan.¹¹⁶

Seterusnya, undang-undang berkaitan kawalan dan sekatan pengembangan agama bukan Islam juga dilihat tidak menyeluruh, di mana masih terdapat negeri-negeri yang tidak memperuntukkan sebarang langkah-langkah bagi menangani isu ini. Walaupun perkara berhubung agama Islam merupakan bidang kuasa negeri-negeri, namun agak sukar untuk difikirkan mengapa undang-undang untuk mengawal agama bukan Islam di kalangan orang Islam tidak digubal oleh Parlimen untuk Wilayah-Wilayah Persekutuan (Kuala Lumpur, Labuan dan Putrajaya) walaupun Terengganu telah lama menggubal undang-undang ini, iaitu seawal tahun 1980. Tiada sebab mengapa undang-undang ini tidak dapat digubal untuk tiga negeri lagi, iaitu Pulau Pinang, Sabah dan Sarawak.

Perkara ini dilihat sangat penting kerana ketiadaan undang-undang ini boleh menimbulkan pelbagai masalah

sepertimana dalam kes *Lina Joy lwn Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan & 2 Yang Lain*,¹¹⁷ di mana seorang wanita Melayu telah dibaptiskan di sebuah gereja di Kuala Lumpur tanpa melanggar apa-apa peruntukan undang-undang oleh kerana akta sekatan dan kawalan pengembangan agama bukan Islam bagi Wilayah-wilayah Persekutuan belum wujud. Insiden seumpama ini telah menimbulkan kegelisahan di kalangan masyarakat Islam, lebih-lebih lagi susulan isu pemeriksaan Jabatan Agama Islam Negeri Selangor (JAIS) terhadap sebuah gereja di Damansara Utama, Petaling Jaya baru-baru ini. Walaupun tiada sebarang tindakan yang dikenakan terhadap pihak terbabit, namun timbul kesedaran yang tinggi di kalangan umat Islam supaya diwujudkan suatu mekanisme perundangan bagi menangani gerakan-gerakan yang boleh mengancam akidah umat Islam.¹¹⁸ Sememangnya isu pencemaran akidah di Malaysia hendaklah diberikan perhatian yang serius oleh semua pihak. Ini termasuk penambahbaikan peruntukan undang-undang sedia ada dan langkah-langkah pencegahan yang sepatutnya dilaksanakan. Sesungguhnya, setiap individu Muslim dan institusi-institusi Islam mempunyai tanggungjawab untuk menjaga akidah umat Islam.

KETIDAKSERAGAMAN UNDANG-UNDANG

Dari aspek prosedur permohonan keluar agama, ia melibatkan sebuah institusi utama, iaitu Mahkamah Syariah. Namun, tiada keseragaman prosedur yang diperuntukkan di antara negeri-negeri di Malaysia. Kes seumpama ini sepatutnya dimulakan secara permohonan yang disokong oleh affidavit, sepertimana yang diamalkan di Negeri Sembilan. Oleh yang demikian, peruntukan prosedur ini sewajarnya diseragamkan di setiap negeri dan diwartakan di negeri yang belum mempunyai prosedur berkenaan.

Sehingga kini, tidak semua negeri-negeri di Malaysia yang mempunyai peruntukan mengenai murtad. Malah buat masa ini, hanya tiga negeri iaitu Melaka, Negeri Sembilan dan Kelantan yang mempunyai peruntukan mengenai prosedur menangkap, menahan dan memujuk orang yang keluar Islam supaya bertaubat. Negeri-negeri lain pula masih belum memperkenalkan peruntukan seumpama itu.¹¹⁹ Walaupun negeri-negeri lain mempunyai peruntukan mengenai hukuman ke atas orang murtad, namun undang-undang berkaitan hukuman itu tidak selaras antara satu negeri dengan negeri yang lain. Ini dapat dilihat seperti di Sabah dan Kelantan, di mana seseorang Islam yang keluar Islam atau berhasrat untuk keluar Islam boleh ditahan di Pusat Pemulihan Aqidah untuk suatu jangka masa tidak lebih dari 36 bulan, manakala di Melaka hanya memperuntukkan penahanan selama 6 bulan.

Berbeza dengan Sabah, Kelantan dan Melaka, Negeri Sembilan tidak mempunyai peruntukan mengenai penahanan bagi orang yang berhasrat untuk keluar Islam. Apa yang diperuntukkan dalam Enakmen Undang-undang

Pentadbiran Islam (Negeri Sembilan) 1991 ialah sejurus apabila seseorang hakim di Mahkamah Tinggi Syariah mendengar permohonan tersebut, pihak hakim hendaklah menengguhkan pendengaran kes berkenaan untuk suatu tempoh selama 90 hari dan pihak pemohon akan diserahkan kepada pihak Mufti untuk tujuan kaunseling. Selepas tempoh 90 hari berakhir, hakim berkenaan boleh mengisytiharkan bahawa pemohon berkenaan bukan lagi beragama Islam atau sebaliknya. Tiada sebarang bentuk hukuman atau penahanan mandatori diperuntukkan dalam enakmen berkenaan.

Undang-undang dan prosedur berkaitan kesalahan dan permohonan keluar agama Islam yang tidak konsisten di negara ini menggambarkan betapa kompleksnya isu ini untuk mencapai keseragaman. Impak yang diberikan oleh Perkara 11(1), Perlembagaan Persekutuan adalah cukup kuat sekali terutamanya dalam mempertikaikan bahawa seseorang Muslim bebas memilih untuk keluar daripada agamanya, suatu hak yang secara literalnya diberi oleh Perlembagaan dan UDHR 1948.

ISU BIDANG KUASA MAHKAMAH BERHUBUNG PENDAKWAAN PIHAK BUKAN ISLAM

Secara keseluruhannya, enakmen pentadbiran agama Islam bagi negeri-negeri telah menetapkan bahawa bidang kuasa Mahkamah Syariah adalah tidak meliputi orang bukan Islam¹²⁰. Menurut peruntukan negeri-negeri, tiada keputusan Mahkamah Rendah Syariah, Mahkamah Tinggi Syariah atau Mahkamah Rayuan Syariah boleh melibatkan mana-mana hak atau harta seseorang bukan Islam. Perkara ini adalah jelas berdasarkan Jadual Kesembilan, Senarai II (Senarai Negeri) yang memperuntukkan bahawa:

...mahkamah-mahkamah Syariah, yang akan mempunyai bidang kuasa hanya ke atas orang-orang yang menganut ugama Islam dan hanya mengenai mana-mana perkara yang termasuk dalam perenggan ini, tetapi tidak mempunyai bidang kuasa mengenai kesalahan-kesalahan kecuali setakat yang diberi oleh undang-undang persekutuan; mengawal pengembangan iktikad dan kepercayaan antara orang-orang yang menganut ugama Islam; menentukan perkara-perkara Hukum Syarak dan iktikad dan adat istiadat Melayu.

Apabila diteliti, terdapat pihak-pihak yang sengaja mencabar dan mempersoalkan bidang kuasa Mahkamah Syariah terhadap isu murtad, terutamanya mereka telah mengaku keluar daripada Islam dan merasakan bahawa mereka tidak lagi tertakluk di bawah undang-undang Islam.¹²¹ Namun demikian, perkara tersebut telah pun diperjelaskan di dalam kes *Lina Joy*, di mana hanya Mahkamah Syariah sahaja yang mempunyai bidang kuasa dalam memutuskan status perayu dalam kes tersebut. Sungguhpun keputusan di kebanyakan mahkamah yang menegaskan dengan jelas bahawa Mahkamah Sivil tidak mempunyai bidang kuasa menentukan perkara mengenai keluar agama, namun masih terdapat cubaan-cubaan yang ingin menduga bidang kuasa tersebut dari segenap aspek.

Oleh yang demikian, berdasarkan prosedur yang telah ditentukan bagi kes-kes permohonan pengisytiharan status agama, peraturan yang telah ditetapkan perlulah dipatuhi. Prosedur permohonan keluar agama oleh seseorang Islam mestilah mengikut lunas-lunas undang-undang yang telah ditetapkan. di Malaysia, kebiasaannya permohonan untuk keluar agama akan diikuti dengan permohonan untuk menukar nama dan status agama di dalam kad pengenalan. Setiap orang Islam yang berhasrat untuk menukar agama perlu membuat permohonan di Mahkamah Tinggi Syariah negeri-negeri, manakala untuk menukar nama dan status agama di dalam kad pengenalan hendaklah berurusan dengan JPN. Namun, perkara ini tidak bermakna Mahkamah Syariah bertanggungjawab memberi kelulusan murtad terhadap setiap permohonan yang dikemukakan, sebaliknya Mahkamah Syariah hanya bertindak bagi menentukan status agama seseorang, sama ada Islam ataupun sebaliknya.

Selain itu, timbul persoalan bagaimanakah tindakan bagi mengawal dan menyekat pengembangan agama bukan Islam terhadap umat Islam dapat dilaksanakan dengan berkesan sekiranya Mahkamah Syariah tidak mempunyai sebarang kuasa bagi membicarakan pihak-pihak yang bukan beragama Islam? Ini kerana, perkara ini merupakan sebahagian daripada hal-ehwal yang melibatkan agama Islam sepertimana yang diperjelaskan di dalam Perkara 11(4),¹²² Perlembagaan Persekutuan serta inti pati Senarai Kedua (Senarai Negeri) yang menyebut, "...mengawal pengembangan iktikad dan kepercayaan antara orang-orang yang menganut agama Islam...".

Dalam hal ini, Mahkamah Syariah perlu diberi lebih kuasa dalam menyelesaikan isu-isu berhubung perkara yang boleh memberi ancaman terhadap akidah umat Islam. Ini kerana isu penyebaran pegangan, ideologi, falsafah, atau apa-apa amalan agama bukan Islam ke atas orang-orang Islam merupakan isu akidah yang hanya difahami oleh mereka yang benar-benar mempunyai asas yang kukuh dalam hal-ehwal agama Islam.

Berdasarkan amalan yang dilaksanakan pada masa kini, majistret telah diberi kuasa bagi mengendalikan kes-kes di bawah Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan Agama Bukan Islam tersebut. Oleh itu, perkara ini dilihat agak janggal berikutan memutuskan perkara-perkara berhubung isu akidah umat Islam yang dilihat bukanlah di bawah pengetahuan mahkamah yang berkenaan. Perkara ini juga boleh menimbulkan masalah, terutamanya apabila membabitkan isu-isu yang lebih kompleks melibatkan ajaran dan amalan yang menyalahi agama Islam.

Dari sudut struktur dan bidang kuasa dalam Perlembagaan, persoalan murtad dan kebebasan beragama sebenarnya tergolong dalam hal-hal yang diletakkan di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah. Seseorang yang meninggalkan agama Islam perlu mendapatkan permohonan di Mahkamah Syariah. Pindaan Perlembagaan pada tahun 1988 telah menyatakan secara jelas bidang

kuasa Mahkamah Syariah dalam mengendalikan kes seperti ini dan mahkamah-mahkamah sivil tidak lagi mempunyai kuasa ke atas hal-hal yang telah diletakkan di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah.

Walau bagaimanapun, hakim-hakim Mahkamah Sivil kelihatannya masih enggan untuk menerima sepenuhnya maksud pindaan berkenaan. Mereka beranggapan bahawa kuasa Mahkamah Syariah dalam hal-hal tersebut perlu disebut dengan jelas dalam statut berkenaan¹²³ dan sekiranya ini tidak ada, maka mahkamah sivil masih boleh memiliki bidang kuasa dalam soal tersebut. Jika kita lihat, kebanyakan kes-kes murtad dipohon di Mahkamah Tinggi Sivil. Ini memperlihatkan bidang kuasa Mahkamah Syariah adalah terhad dalam mengendalikan kes yang berkaitan dengan murtad dan kebebasan beragama. Walau bagaimanapun Isu ini telah selesai dengan keputusan hakim dalam kes *Soon Singh, Dalip Kaur dan Lina Joy* iaitu hanya Mahkamah Syariah yang ada bidang kuasa menentukan sama ada seseorang itu Islam atau pun tidak. Isu mengenai permasalahan agama sepatutnya dibicarakan dan dihakimi oleh Mahkamah Syariah kerana ia merupakan di bawah bidang kuasanya, tetapi mahkamah tersebut dilihat tidak dapat mentafsirkan peruntukan mengenai kebebasan beragama dan murtad tersebut dalam konteks Perlembagaan.¹²⁴

CADANGAN PENAMBAHBAIKAN

Kes-kes murtad bukanlah suatu perkara baru yang berlaku dalam masyarakat Islam. Ada dakwaan yang mengatakan bahawa sehingga tahun 1999, terdapat sebanyak 5,000 *deed poll*,¹²⁵ affidavit, notis dan iklan yang mengisytiharkan niat mahu meninggalkan agama Islam. Tidak kurang hebatnya pukulan kepada masyarakat Islam apabila terdapat orang Islam sendiri yang mengisytiharkan mahu keluar daripada agama Islam dan sudah tidak percaya kepada agama yang dipegangnya sejak kecil, seperti dalam kes *Jamaludin Othman, Lina Joy dan Kamariah Ali*. Masyarakat Islam negara kita juga dikejutkan dengan berita kemahuan muallaf yang ingin kembali kepada agama asal mereka kerana tidak percaya dengan agama Islam dan juga tidak pernah mengamalkan cara hidup Islam sejak memeluk Islam, seperti dalam kes *Jeffery Or Bin Abdullah @ Or Boon Hua*,¹²⁶ *Siti Fatimah Tan Abdullah @ Tan Ean Hung*¹²⁷ dan banyak lagi kes yang berkaitan dengan keluar agama Islam.

Berikutan itu, fenomena yang berlaku telah menimbulkan reaksi pelbagai pihak. Beberapa seminar peringkat kebangsaan mengenai masalah murtad telah diadakan.¹²⁸ Demonstrasi juga pernah berlaku menggambarkan rasa prihatin dan emosi masyarakat Islam yang tidak boleh menerima isu memurtadkan orang Islam, sepertimana kes yang berlaku pada seorang gadis Melayu, *Nur Aishah Bukhari* yang dikatakan dimurtadkan oleh seorang lelaki Katholik pada 1998 di Kuala Lumpur.¹²⁹ Terbaru, isu murtad yang meluas

diperkatakan kebelakangan ini telah menggerakkan NGO-NGO Islam untuk mengadakan satu demonstrasi aman yang dinamakan sebagai 'Perhimpunan Sejuta Umat', bertempat di Stadium Shah Alam pada 22 Oktober 2011 bertemakan 'Selamatkan Akidah Umat'.¹³⁰

Berikutan kesedaran umat Islam yang semakin tinggi terhadap isu murtad yang berlaku, mekanisme perundangan bagi menangani isu tersebut perlulah seiring bagi memastikan gejala ini dapat dibendung daripada terus menular di kalangan umat Islam. Oleh yang demikian, beberapa cadangan penambahbaikan dari sudut perundangan telah dikenal pasti seperti berikut:

PENGGUBALAN UNDANG-UNDANG DAN MEMPERKEMASKAN PERUNTUKAN SEDIA ADA

Sudah sampai masanya negeri-negeri menggubal undang-undang khusus berkaitan tatacara permohonan keluar Islam, pencegahan, cara dan tempoh pemulihan serta menggubal enakmen atau Akta Pusat Pemulihan Akidah. Peruntukan ini bertujuan memastikan prosedur yang lebih teratur bagi negeri-negeri, terutamanya bagi penyediaan pusat pemulihan akidah menurut undang-undang.

Pusat pemulihan akidah di setiap negeri perlu disediakan dengan modul pelaksanaan pemulihan digubal oleh wakil dari semua pusat pemulihan akidah ini. Selain itu, ia perlu diperbaiki dari semasa ke semasa. Apa yang lebih utama, ia akan menjadi amat baik jika terdapat strategi pencegahan pencemaran akidah seperti penubuhan jabatan atau unit bagi maksud sedemikian. Misalnya, Selangor dan Negeri Sembilan telah membuka langkah proaktif dengan menubuhkan satu Unit Pencegahan Penyelewengan Akidah dengan bermatlamatkan untuk memelihara dan mempertahankan akidah umat Islam.

Selain itu, terdapat keperluan pentafsiran atau pentakrifan peruntukan 'keluar agama Islam' berdasarkan keadaan semasa dan masyarakat Malaysia yang dibuat oleh pihak berautoriti seperti Jabatan Mufti Negeri, Jawatankuasa Fatwa Negeri atau Majlis Fatwa Kebangsaan. Perkara ini akan membantu pihak mahkamah untuk memutuskan sesuatu perkara berkaitan dengan kesalahan keluar agama Islam dengan lebih jelas berpandukan peruntukan-peruntukan yang telah diwartakan. Mahkamah Syariah memerlukan pandangan dari Jabatan Mufti untuk menentukan status agama seseorang. Oleh itu, kerja sama dua badan ini amat perlu bagi memastikan isu keluar agama Islam ini dapat diselesaikan dengan baik.

MEMPERKASAKAN FUNGSI DAN BIDANG KUASA MAHKAMAH SYARIAH

Kes-kes yang dihuraikan dalam isu murtad dan kebebasan beragama di Malaysia seolah-olah menunjukkan keputusan mahkamah bersifat tidak konsisten. Terdapat percanggahan dalam setiap keputusan kes apabila ada di antara kes yang mengenakan sekatan terhadap

kebebasan beragama ke atas orang Islam yang ingin keluar dari agama. Contohnya, dalam kes *Lina Joy* yang menggunakan peruntukan Perlembagaan dalam Perkara 160 (2) sebagai prinsip teras yang melarang perbuatan plaintif menukar status agama apabila menekankan keakraban antara Melayu dan Islam. (Itu hanya keputusan Mahkamah Tinggi tetapi tidak disentuh oleh Mahkamah Persekutuan). Akhirnya permohonan plaintif gagal dalam usaha menukar status agamanya. Walau bagaimanapun, dalam kes lain seperti kes *Jamaluddin bin Othman*, mahkamah membenarkan permohonan plaintif untuk menukar agama dari Islam kepada Kristian. Manakala, dalam kes *Hajah Halimatussaadiah* soal kebebasan beragama seolah-olah dinafikan. Plaintif dilarang memakai purdah atas alasan pemakaian purdah bukan merupakan sesuatu yang diwajibkan dalam agama Islam. Ini sepatutnya tidak berlaku kerana setiap individu dibenarkan mengamalkan ajaran agama yang dianuti sepertimana dalam Perkara 11(1) Perlembagaan Persekutuan. Walau bagaimanapun selepas kes Meor Atiqurrahman berkaitan dengan pemakaian serban ke sekolah, kes-kes berkaitan dengan isu ini telah diselesaikan.

Keputusan-keputusan kes yang sentiasa bercanggah dan bergantung kepada mahkamah dengan menggunakan peruntukan-peruntukan tertentu dalam Perlembagaan Persekutuan menyebabkan isu murtad dan kebebasan beragama menjadi semakin kompleks. Berikutan itu, wujud kekeliruan di kalangan masyarakat Islam dan juga bukan Islam dalam masalah ini.

Justeru itu, dalam menangani isu sebegini, adalah lebih baik jika kuasa diberikan kepada Mahkamah Syariah bagi menangani masalah berhubung soal keluar masuk agama Islam dan kebebasan beragama. Ini bertepatan dengan tujuan dan maksud pindaan perlembagaan Persekutuan terhadap Perkara 121 dengan penambahan perkara (1A) yang memisahkan bidang kuasa Mahkamah Syariah dan Mahkamah Sivil. Perkara ini bertujuan mengelakkan wujudnya pihak-pihak tertentu yang mengambil kesempatan di atas kelemahan perkara ini. Selain itu, Mahkamah Syariah mempunyai bidang pengetahuan yang mendalam dalam hal-ehwal agama Islam berbanding Mahkamah Sivil. Peruntukan Perlembagaan jelas menunjukkan kuasa dalam hal-ehwal agama Islam terletak di bawah Senarai Negeri. Oleh itu, adalah lebih baik kuasa diberikan kepada Mahkamah Syariah dalam menangani persoalan ini. Secara tidak langsung, integriti Mahkamah Syariah dapat ditingkatkan di mata masyarakat.

PENYERAGAMAN UNDANG-UNDANG BERKAITAN MURTAD

Memandangkan undang-undang berkenaan agama Islam di negeri-negeri masih belum dapat diselaraskan sehingga kini, manakala gejala murtad pula semakin berleluasa maka sudah tiba masanya agar pihak-pihak

yang berkenaan menyoergerakan langkah-langkah ke arah penyelarasan dan penyeragaman berkaitan undang-undang dan peraturan yang melibatkan isu murtad. Perkara ini penting agar tiada pihak dapat mengambil kesempatan terhadap kelemahan yang ada berikutan ketiadaan undang-undang yang lengkap bagi menangani dan mengawal masalah murtad. Sepertimana yang telah dibincangkan sebelum ini, masih terdapat negeri-negeri yang tidak mempunyai peruntukan bagi menyekat dan mengawal pengembangan agama bukan Islam, sementara beberapa negeri lain pula tidak mempunyai prosedur yang lengkap bagi mengendalikan kes-kes keluar agama Islam. Malah, peruntukan yang sedia ada di negeri-negeri juga masih terdapat kelemahan yang perlu diperbaiki. Justeru itu, kelemahan-kelemahan yang ketara berikutan peruntukan undang-undang perlu diatasi secara segera dengan menggubal undang-undang atau mengemaskini mana-mana enakmen sedia ada. Selain itu, langkah ke arah mewujudkan suatu akta khusus berkaitan murtad di peringkat persekutuan amatlah dialu-alukan dan diharapkan melalui akta tersebut, undang-undang berkaitan murtad akan lebih mantap melalui peruntukan undang-undang yang lebih menyeluruh meliputi semua aspek, sama ada dari sudut prosedur, pelaksanaan, kawalan, pencegahan, hukuman dan pemulihan.

KETEGASAN PIHAK BERKUASA

Isu murtad perlu ditangani secara tegas, tetapi penuh berhikmah oleh semua pihak. Ketegasan amat perlu, apatah lagi sekiranya ada pihak yang cuba mengambil kesempatan menguji tafsiran Perlembagaan negara sebagai strategi perundangan untuk mempengaruhi orang Islam bertukar agama. Ketegasan juga amat perlu terhadap mana-mana pihak yang cenderung untuk memainkan emosi keagamaan bagi tujuan menimbulkan ketegangan antara agama serta kaum. Ketegasan dan sikap yang bersungguh-sungguh oleh pihak berkuasa agama, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), Jabatan Agama Islam negeri-negeri dan pihak-pihak yang berkaitan haruslah digandakan dengan mengambil langkah-langkah yang bijaksana dan berkesan bagi menangani isu murtad ini. Pihak-pihak yang dilihat sengaja mencemarkan imej agama Islam dengan mengisyiharkan murtad secara terang-terangan kepada umum seharusnya dibawa ke muka pengadilan untuk dikenakan tindakan yang sewajarnya sebagai pengajaran kepada masyarakat. Begitu juga pihak-pihak yang menyebarkan dakwah, ideologi serta fahaman tertentu untuk boleh menggugat akidah umat Islam serta mempromosikan kebebasan beragama atas tiket hak asasi perlu dikawal dan disekat dengan menguatkuasakan undang-undang yang sedia ada secara lebih serius.

PENUTUP

Islam merupakan suatu agama yang amat realistik. Islam mengiktiraf kebebasan hak asasi manusia, tetapi Islam melihatnya dalam ruang lingkup manusia sebagai hamba kepada Allah SWT. Islam telah menetapkan batas-batas kemanusiaan, di mana apa jua yang menepati sifat-sifat kemanusiaan tidak pernah dinafikan. Manakala apa jua yang di luar batas-batas kemanusiaan, maka ianya ditegah bahkan diharamkan oleh Islam walaupun pejuang hak asasi mendakwa ia suatu pencabulan terhadap kebebasan manusia. Sebaliknya, perjuangan hak asasi rekaan Barat merupakan sesuatu yang relatif. Malah, ia hanya menjadi alat kepada golongan sekular dan liberalisme agama di Barat. Oleh itu, Islam tidak sekali-kali dapat menerima kefahaman hak asasi berasaskan *world-view* Barat.

Secara kesimpulannya, dapatlah difahami bahawa murtad dari perspektif undang-undang hanya berlaku sama ada disahkan atau sebaliknya oleh pihak Mahkamah Syariah. Peruntukan-peruntukan berkaitan murtad perlu dikuatkuasakan sepenuhnya oleh pihak berwajib. Pihak pemerintah mesti meletakkan Islam sebagai dasar kepada kebebasan beragama di Malaysia. Bagi mengatasi isu murtad yang semakin mendapat perhatian umum ini, usaha dakwah perlu dipertingkatkan dan sebarang usaha memurtadkan umat Islam hendaklah diadukan kepada Jabatan Agama Islam negeri atau pihak berkuasa.

Antara sebab berlaku murtad adalah disebabkan lemahnya iman, tiada suasana yang membentuk kekuatan iman, tiada orang yang membimbing, di samping wujudnya gerakan-gerakan tertentu bagi memecah-belahkan umat Islam melalui ajaran bukan Islam. Kejayaan sebenar dalam menangani isu murtad ini sebenarnya bukanlah dari sudut menghukum, sebaliknya adalah mengembalikan mereka yang telah tersasar dari landasan yang benar ke pangkuan Islam dan menghilangkan kekeliruan mereka terhadap agama. Tumpuan khusus dan pemantauan perlu diberi kepada saudara baru kerana didapati ramai yang ingin meninggalkan Islam adalah terdiri daripada mereka di kalangan saudara baru. Terdapat di kalangan mereka yang menganut Islam disebabkan faktor perkahwinan dan apabila berlaku perceraian, mereka hilang tempat bergantung, hilang bimbingan dan masyarakat juga kurang prihatin lalu mereka terpaksa kembali kepada keluarga asal serta hidup dalam agama asal.

NOTA

- ¹ Mohd Aizam Mas'od. *Murtad Bukan Hak Asasi* dalam koleksi artikel Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), Rujukan: Isu-isu Akidah. Laman web JAKIM: <http://www.islam.gov.my/rujukan/213>.
- ² Perkara 11(5), Perlembagaan Persekutuan.
- ³ Farid Sufian Shuaib (pnyt.), *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*. Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication. 2005, hlm. 46.
- ⁴ Perkara 16(1) UDHR 1948 sama sekali bertentangan dengan syariat Islam yang telah menentukan hukum-hakam berkaitan perkahwinan, di mana ia menyatakan bahawa: "*Men and women of full age*,

- without any limitation due to race, nationality or religion, have the right to marry and to found a family. They are entitled to equal rights as to marriage, during marriage and at its dissolution"; manakala Perkara 18 pula mencabuli hak asasi umat Islam dalam beragama dengan menyatakan: "Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance". Lihat; Laman web PBB: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>. Sebagai makluman, Malaysia tidak menjadi ahli UNHR.
- ⁵ Mufti Perak Kata JAKIM Tidak Serius dalam Isu Murtad dalam akhbar *Utusan Malaysia* bertarikh 10 Julai 2006.
 - ⁶ Farahwahida Mohd Yusof et al., *Kaedah Penyelesaian dalam Menangani Pertukaran Agama dalam Kalangan Masyarakat Melayu-Islam di Johor, Selangor dan Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur*, 2008. Laporan Penyelidikan oleh Universiti Teknologi Malaysia (UTM), Skudai, hlm. iv.
 - ⁷ Zulkifli Hasan & Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) pada 17 Januari 2007, hlm. 1.
 - ⁸ *Kamariah binti Ali dan Satu Lagi v Majlis Agama Islam dan Adat Melayu Terengganu dan Satu Lagi* [2006] 5 MLJ 470.
 - ⁹ Al-Maududi, Abu A'la. *Human Rights in Islam*. Lecester: Islamic Foundation, 1982, hlm. 11.
 - ¹⁰ Abdullah Alwi Hj. Hassan. *Perlembagaan Madinah: Satu Huraian Ringkas* dalam *Jurnal Syariah*, Jilid 2, Bahagian 1, Julai 1993. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam, hlm. 182-198.
 - ¹¹ Di antara mereka ialah Joseph Schact yang menyatakan bahawa: "Islamic law is a system of duties, ritual obligations all of which are sanctioned by the same religious command"; manakala Henry Siegmen pula berpendapat: "Here is no such abstraction as individual rights could have been existed in Islam..... what he has only obligations". Lihat; Mohamed Azam Mohamed Adil, *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam *Jurnal Syariah*, Vol. 11 No. 1. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam, 2003, hlm. 25.
 - ¹² Mohamed Azam Mohamed Adil. *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam *Jurnal Syariah*, 2003, hlm. 27.
 - ¹³ Al-Quran, 18:29.
 - ¹⁴ Al-Quran, 1:256; Muhammad Basmeih, Sheikh Abdullah, *Tafsir Pimpinan al-Rahman Kepada Pengertian al-Quran (Terjemahan)*. Kuala Lumpur: Dar al-Fikr, 1998, hlm. 82.
 - ¹⁵ Zulkifli Hasan & Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) pada 17 Januari 2007, hlm. 2.
 - ¹⁶ Mohamed Azam Mohamed Adil, *Hak Tukar Agama Dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam *Jurnal Syariah*, Vol. 11 No. 1, Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam, 2003, hlm. 27-28.
 - ¹⁷ Wahbah al-Zuhaily (ed), *Fiqhul Islami Wa Adillatuhu*, vol. 6, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2005 hlm. 176
 - ¹⁸ Terdapat banyak ayat-ayat al-Quran yang menyebut perkataan tersebut, seperti; surah al-Maidah (5:21), surah Yusuf (12:96), surah al-Kahfi (18:64), surah Muhammad (47:25) dan surah al-Naml (27:40). Lihat; *Lisan al-'Arab*, Jilid 3. 1374H/ 1955M. Beirut: Dar Sadir. hlm. 173; Bustani. 1987. *Muhit al-Muhit*. Beirut: Maktabah Lubnan, hlm. 330.
 - ¹⁹ Mohamed Azam Mohamed Adil. *Undang-undang Murtad: Suatu Penilaian dari Perspektif Fiqh dan Undang-undang di Malaysia* dalam *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*. Mac 1997, 9 Kanun (1) hlm. 1-3; Paizah Haji Ismail. *Undang-undang Jenayah Islam*, Kuala Lumpur: Angkatan Belia Islam Malaysia, 1991, hlm. 244; Mahfodz Mohamad. *Jenayah Dalam Islam: Satu Kajian Ilmiah Mengenai Hukum-hukum Hudud*, Kuala Lumpur: Nurin Enterprise, 1993, hlm. 123-129.
 - ²⁰ Bultaji, Ali Abdul Hamid. *Al-Mu'tamad fi al-Fiqh al-Imam Ahmad*. Beirut. 1991, hlm. 446; Sayid Sabiq, *Fiqh al-Sunnah*. Beirut: Dar al-Fikr, 1995, hlm. 300.
 - ²¹ Mohamed Azam Mohamed Adil. 2003. *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam *Jurnal Syariah*, Vol. 11 No. 1. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam. hlm. 29.
 - ²² Menolak al-Quran dan wahyu juga menjadikan seseorang itu terkeluar dari agama Islam selain menafikan perkara-perkara syariat yang tetap dalam nas-nas *qat'i*, sama ada perkara akidah, syariah atau akhlak. Lihat; Bultaji, Ali Abdul Hamid. *Al-Mu'tamad fi al-Fiqh al-Imam Ahmad*. Beirut, 1991, hlm. 446; Sayid Sabiq, *Fiqh al-Sunnah*. Beirut: Dar al-Fikr, 1995, hlm. 300-305.
 - ²³ Sayid Sabiq. *Fiqh al-Sunnah*, Beirut: Dar al-Fikr. 1995 hlm. 300-305.
 - ²⁴ 'Abdul Qadir 'Audah, *Al-Tasyri' al-Jinai' al-Islami, muqaranan bi Qanun al-Wadi'e*, Jilid 1, Beirut: Muassasah al-Resalah, 1998 hlm. 74-75.
 - ²⁵ Majid Abu Rukhah. 2001. *al-Wajiz fi ahkam al-hudud wa al-qisas*. 'Amman: Maktabah al-Aqsa, hlm. 190.
 - ²⁶ Al-Quran, 2:256.
 - ²⁷ Mohamad Hashim Kamali, *Freedom of Expression in Islam*. Cambridge: Islamic Text Society, 1997, hlm. 93.
 - ²⁸ Mat Saad Abd Rahman, *Undang-undang Jenayah Islam, Jenayah Hudud*. Shah Alam: Hizbi, 1993, hlm. 4-5.
 - ²⁹ Mohamed Salim El-Awa, *Punishment in Islamic Law*. Indianapolis: American Trust Publication, 2000, hlm. 50.
 - ³⁰ Zulkifli Hasan & Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) pada 17 Januari 2007, hlm. 3-4.
 - ³¹ Al-Quran, 1:217.
 - ³² Riwayat Jama'ah, kecuali Muslim.
 - ³³ Riwayat Bukhari dan Muslim.
 - ³⁴ Mohamed Azam Mohamed Adil, *2 Kebebasan Beragama dan Hukuman ke Atas Orang Murtad di Malaysia*. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam, 2005, hlm. 172-173.
 - ³⁵ Mohamad Hashim Kamali, *Freedom of Expression in Islam*. Cambridge: Islamic Text Society, 1997, hlm. 93.
 - ³⁶ Perkara 11(1) Perlembagaan Persekutuan.
 - ³⁷ Perkara 11(4) Perlembagaan Persekutuan.
 - ³⁸ Perkara 11(3) Perlembagaan Persekutuan.
 - ³⁹ Pawancheek Marican & Mohamed Azam Mohamed Adil. *Apostasy and Freedom of Religion in Malaysia: Constitutional Implications* dalam *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*, Vol. 11, 2004-2005, Centre of Islamic and Middle Eastern Law, School of Oriental and African Studies (SOAS), University of London, hlm. 169-203.
 - ⁴⁰ Ketika Konvensyen Kedua Sejarah Negeri Kedah Darul Aman di Alor Setar pada 29-30 September 1966, Ismail bin Haji Salleh, di dalam kertas kerjanya bertajuk *Kedah: The First Islamic State in Nusantara* merujuk kepada hasil kerja tokoh Melayu pada awal kurun ke-20, Muhammad Hassan bin Muhammad Arshad, iaitu *Al-Tarikh Salasih Negeri Kedah* (1968), Dewan Bahasa dan Pustaka, Edisi 1, hlm. 3, di mana kajiannya menunjukkan bahawa pada kurun ke-12, Sultan Kedah, Merong Maha Wangsa telah memeluk agama Islam pada tahun 1136M atas usaha Shaikh Abdullah Yamani. Sultan Kedah tersebut telah menukar namanya kepada Al-Muzaffar Shah dan menjadi Sultan pertama di Tanah Melayu.
 - ⁴¹ Haji Mohd Salleh Abas (Tun), *Traditional Elements of the Malaysian Constitution* dalam *The Constitution of Malaysia: Further Perspectives And Developments – Essay in Honour of Tun Suffian*, suntingan F.A. Trinidade & H.P. Lee. Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti, 1998, hlm. 7.

- ⁴² [1988] 2 MLJ 55.
- ⁴³ Haji Mohd Salleh Abas (Tun), *Traditional Elements of the Malaysian Constitution* dalam *The Constitution of Malaysia: Further Perspectives And Developments – Essay in Honour of Tun Suffian*, suntingan F.A. Trinidade & H.P. Lee, Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti, 1998, hlm. 5-8.
- ⁴⁴ [2007] 3 AMR 693.
- ⁴⁵ Perkara 3(1) – Agama bagi Persekutuan; 11(4) – Sekatan dan Kawalan Agama Bukan Islam; 12(2) – Penyenggaraan Institusi Islam; 74(2) – Kuasa Badan Perundangan Negeri; 150(6A) – Kuasa Parlimen Mengenai Hukum Syarak; dan 160 – Tafsiran ‘Orang Melayu’.
- ⁴⁶ Pawancheek Marican. 2010. *Can Non-Muslim In Malaysia Propagate Their Religion Among Muslims?* dalam Jurnal Hukum, Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Pahang (JKSP). Laman web JKSP: http://jksp.pahang.gov.my/index.php/component/content/article/42/106#_ftn1.
- ⁴⁷ Hakim memetik pandangan MP Jain di dalam bukunya, *Indian Constitution Law: “The Constitution should be so interpreted as to give effect to all its parts. The presumption is that no conflict or repugnancy was intended by the framers between the various provisions of the Constitution. Accordingly it had been laid down that if certain provisions in the Constitution appear to be in conflict with each other, these provisions should be interpreted so as to give effect to a reconciliation between them so that, if possible, effect could be given to all. This is, what is known as, the rule of harmonious construction”*.
- ⁴⁸ [2004] 2 MLJ 119; rujuk hlm. 129.
- ⁴⁹ Mohamed Azam Mohamed Adil. 2003. *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam Jurnal Syariah, Vol. 11 No. 1. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam. hlm. 26.
- ⁵⁰ Farid Sufian Shuaib (pnyt.). *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*. Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication, 2005, hlm. 45.
- ⁵¹ Perkara 11(1) Perlembagaan Persekutuan.
- ⁵² Perkara 11(4) Perlembagaan Persekutuan.
- ⁵³ Perkara 3 Perlembagaan Persekutuan.
- ⁵⁴ Muhammad Isa Selamat & Ahmad M.A Ghaffar, *Murtad, Kesan dan Kisah Mengenainya*. Kuala Lumpur: Darul Nu'man, 1998, hlm. 1.
- ⁵⁵ Farid Sufian Shuaib (pnyt.). *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*. Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication, 2005, hlm. 44.
- ⁵⁶ [1994] 3 MLJ 513.
- ⁵⁷ [2000] 5 MLJ 375.
- ⁵⁸ [1989] 1 MLJ 418.
- ⁵⁹ Dalam kes *Lina Joy v Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan & 2 Yang Lain* [2007] 3 AMR 693, beliau merupakan seorang gadis Melayu yang menyaman kerajaan kerana tidak membenarkan permohonannya untuk murtad daripada agama Islam dan menukarkan status agamanya dalam pengenalan identiti diri di Jabatan Pendaftaran Negara (JPN). di dalam kes ini, permohonannya untuk murtad ditolak kerana hak sedemikian tidak wujud. Plaintif telah memohon kepada Mahkamah Tinggi untuk pelbagai perintah deklarasi, terutama hak-hak beliau berhubung kebebasan beragama di bawah Perkara 11(1) Perlembagaan Persekutuan iaitu: “*tiap-tiap orang adalah berhak menganuti dan mengamalkan agamanya*” yang jelas memberikan kebebasan kepada setiap penganutnya mengamalkan cara hidup yang dikehendaki. Namun, mahkamah telah menguraikan konsep kebebasan beragama dalam konteks Perkara 3(1) dan 11 selain merujuk kepada Perkara 160(2) yang menekankan keakraban antara ‘Melayu’ dan ‘Islam’. Plaintif merupakan seorang yang dipanggil etnik Melayu perlu memenuhi ciri-ciri seorang Melayu, iaitu sinonim dengan agama Islam, berbahasa Melayu dan mengamalkan adat istiadat orang Melayu. Maka, hal ini jelas membuktikan bahawa Melayu itu dekat dengan Islam dan permohonan penukaran status agama daripada agama Islam kepada Kristian adalah dilarang sama sekali. Perkara 11, Perlembagaan Persekutuan membicarakan tentang kebebasan beragama, tetapi ini tidak bermaksud bahawa plaintif patut diberikan kebebasan memilih untuk menganut dan mengamalkan agama pilihannya. Keputusan mahkamah dalam kes Lina Joy ini sangat kukuh kerana ia berjaya menunjukkan persoalan hak kebebasan beragama berkait rapat dengan struktur dan kerangka perlembagaan keseluruhannya. Kes ini menarik berbanding kes-kes terdahulu yang beranggapan bahawa murtad adalah sebahagian daripada aspek-aspek kebebasan beragama.
- ⁶⁰ Perkara 11(5), Perlembagaan Persekutuan.
- ⁶¹ Andrew Harding. *Law, Government and The Constitution in Malaysia*. Kuala Lumpur: Malayan Law Journal Sdn. Bhd. 1996, hlm. 201.
- ⁶² Mohamed Azam Mohamed Adil, *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam Jurnal Syariah, Vol. 11 No. 1. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam, 2003, hlm. 26.
- ⁶³ Sehingga kini, undang-undang di atas belum lagi digubalkan untuk Wilayah Persekutuan, Pulau Pinang, Perlis, Sabah dan Sarawak, sungguhpun undang-undang pertama telah digubalkan lebih 30 tahun lalu di Negeri Terengganu.
- ⁶⁴ *Pendakwaraya v Krishnan a/l Muthu* (kes *unreported*) yang diputuskan di Mahkamah Majistret Temerloh, Pahang. Lihat; Pawancheek Marican. 2010. *Can Non-Muslim In Malaysia Propagate Their Religion Among Muslims?* dalam Jurnal Hukum, Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Pahang (JKSP). Laman web JKSP: http://jksp.pahang.gov.my/index.php/component/content/article/42/106#_ftn1.
- ⁶⁵ Ini merupakan kes pertama yang didakwa di bawah Enakmen Kawalan dan Sekatan (Pengembangan Agama-agama Bukan Islam) di Malaysia yang diputuskan di Mahkamah Majistret Temerloh, Pahang; No. Rujukan kes: [MA 83-146-2002].
- ⁶⁶ [1989] 1 MLJ 418.
- ⁶⁷ Perkara 160, Perlembagaan Persekutuan mendefinisikan “Orang Melayu” sebagai seseorang yang menganuti agama Islam, lazim bercakap bahasa Melayu dan menurut adat Melayu.
- ⁶⁸ Farid Sufian Shuaib (pnyt.). *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*. Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication, 2005, hlm. 48.
- ⁶⁹ Zuliza Mohd. Khusrin. *Sekatan-sekatan Perundangan Terhadap Kebebasan Beragama di Malaysia* dalam Isu Syariah dan Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM): Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam, 2001, hlm. 79-90.
- ⁷⁰ Jawatankuasa Fatwa Negeri-negeri termasuk Majlis Fatwa Kebangsaan telah mengeluarkan fatwa tentang penyelewengan akidah dalam mazhab Syiah. Lihat; Wu Min Aun (pnyt.). *Public Law in Contemporary Malaysia*. Petaling Jaya: Longman, 1999, hlm. 125.
- ⁷¹ Wu Min Aun (pnyt.), *Public Law in Contemporary Malaysia*. Petaling Jaya: Longman, 1999, hlm. 127; Ahmad Hidayat Buang *et al. Penganalisan Fatwa-fatwa Semasa di Malaysia*. Projek IRPA, Universiti Malaya, 2000. hlm. 618-621.
- ⁷² Wu Min Aun (pnyt.). *Public Law in Contemporary Malaysia*. Petaling Jaya: Longman, 1999, hlm. 127.
- ⁷³ Ahmad Hidayat Buang *et al. Penganalisan Fatwa-fatwa Semasa di Malaysia*. Projek IRPA, Universiti Malaya, 2000, hlm. 618-621.
- ⁷⁴ Wu Min Aun (pnyt.). *Public Law in Contemporary Malaysia*. Petaling Jaya: Longman, 1999 hlm. 127.
- ⁷⁵ Zuliza Mohd. Khusrin, *Sekatan-sekatan Perundangan Terhadap Kebebasan Beragama di Malaysia* dalam Isu Syariah dan Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM): Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam, 2001, hlm. 82.
- ⁷⁶ Akta Bidang Kuasa Mahkamah Syariah (Jenayah) Pindaan 1984.
- ⁷⁷ Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003, Seksyen 74 menyatakan bahawa: “*Tiada keputusan Mahkamah Rayuan Syariah, Mahkamah Tinggi Syariah atau Mahkamah Rendah Syariah boleh melibatkan hak atau harta seseorang bukan Islam*”.

- ⁷⁸ Kebanyakan negeri di Malaysia menggunakan istilah 'keluar agama Islam', manakala negeri Melaka di dalam Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Negeri Melaka) 1991, Seksyen 66 menggunakan istilah 'percubaan murtad'.
- ⁷⁹ Seksyen 22, Enakmen Kanun Jenayah Syariah (II) (Negeri Kelantan) 1993 dan Bahagian VII, Rang Undang-undang Kanun Jenayah Syariah (Hudud dan Qisas) Negeri Terengganu 2002.
- ⁸⁰ Zulkifli Hasan, Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia pada 17 Januari 2007.
- ⁸¹ Di Perlis, satu Rang Undang-undang Perlindungan Aqidah Islam (Perlis) 2000 telah diwujudkan bagi mengenakan hukuman rehabilitasi selama tidak lebih satu tahun sekiranya didapati cuba menukar agama Islam.
- ⁸² Seksyen 22, Enakmen Kanun Jenayah Syariah (II) (Negeri Kelantan) 1993 dan Bahagian VII, Rang Undang-undang Kanun Jenayah Syariah (Hudud dan Qisas) Negeri Terengganu 2002.
- ⁸³ Peruntukan yang serupa boleh juga didapati di dalam; Seksyen 61(3)(b)(x) Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003 dan Seksyen 49(3)(b)(x) Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) 2002.
- ⁸⁴ Lihat; *Dalip Kaur v Pegawai Polis Daerah Bukit Mertajam dan Majlis Agama Islam Kedah* [1992] 1 MLJ 1.
- ⁸⁵ Lihat; *Lina Joy v Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan & Ors* [2005] 6 MLJ 193.
- ⁸⁶ Di dalam kes *Lim Chan Seng v Pengarah Jabatan Agama Islam Pulau Pinang & Anor* [1996] 3 CLJ 231, Abdul Hamid Mohamed J menyatakan bahawa artikel 121(1A) tidak secara automatik memberikan bidang kuasa kepada Mahkamah Syariah walaupun perkara itu disebut di dalam senarai kerajaan negeri. Penggubal negeri Pulau Pinang mestilah meminda Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Pulau Pinang) 1993 seperti yang dilakukan oleh Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 1991 tentang bidang kuasa untuk mendengar kes murtad. Pendekatan ini adalah sangat sempit berbanding kes-kes lain yang diputuskan seperti *Dalip Kaur v Pegawai Polis Daerah, Balai Polis Daerah Bukit Mertajam & Anor* [1992] 1 MLJ 1 dan *Mohamed Habibullah bin Mahmood v Faridah Dato' Talib* [1992] 2 MLJ 793. Lihat juga kes; *Majlis Agama Islam Negeri Sembilan v Hun Mun Meng* [1992] 2 MLJ 676.
- ⁸⁷ Zulkifli Hasan, Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia pada 17 Januari 2007.
- ⁸⁸ Tarmizi Abdul Halim. *Nyonya Tahir Bukan Islam: Mahkamah Syariah Benarkan Si Mati Disemadi Cara Buddha* dalam akhbar *Utusan Malaysia* bertarikh 23 Januari 2006. Perlu juga dirujuk kes Moorthy dan kes Fatimah Tan di Pulau Pinang berkaitan prosedur masuk dan keluar dari Islam melalui keputusan Mahkamah Syariah.
- ⁸⁹ Zulkifli Hasan, Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia pada 17 Januari 2007.
- ⁹⁰ Kebanyakan Tatacara Mal Mahkamah Syariah negeri-negeri adalah sama isi kandungannya. Rujuk Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 sebagai contoh.
- ⁹¹ Lihat; *Majlis Agama Islam Negeri Sembilan v Hun Mun Meng* [1992] 2 MLJ 676.
- ⁹² Perkara ini bersesuaian dengan hukum syarak, di mana perkara-perkara disebutkan hendaklah diselesaikan juga berdasarkan peruntukan enakmen negeri-negeri.
- ⁹³ Seksyen 63, Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁴ Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁵ Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁶ Seksyen 112, Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁷ Seksyen 114, Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁸ Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ⁹⁹ Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ¹⁰⁰ Zulkifli Hasan, Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia pada 17 Januari 2007.
- ¹⁰¹ *Mahkamah Ketepi Permohonan Keluar Islam* dalam akhbar *Utusan Malaysia* bertarikh 31 Ogos 2006.
- ¹⁰² [2005] 6 MLJ 193.
- ¹⁰³ Enakmen No. 1/1988; kemudian daripada ini disebut sebagai "Enakmen Selangor".
- ¹⁰⁴ Seksyen 2(1), Enakmen Selangor.
- ¹⁰⁵ Seksyen 4 hingga 9, Enakmen Selangor.
- ¹⁰⁶ Seksyen 11, Enakmen Selangor.
- ¹⁰⁷ Seksyen 1, Enakmen Selangor.
- ¹⁰⁸ Seksyen 13(2), Enakmen Selangor.
- ¹⁰⁹ Mohd Aizam Mas'od. *Murtad Bukan Hak Asasi* dalam koleksi artikel Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), Rujukan: Isu-isu Akidah. Laman web JAKIM: <http://www.islam.gov.my/rujukan/213>.
- ¹¹⁰ Akta 597.
- ¹¹¹ Al-Buti, Sa'id Ramadhan. *Hurriyah al-Insan fi Zil 'Ubuliyah li Allah*. Damsyik: Dar al-Fikr, 2004, hlm. 85.
- ¹¹² 'Ulwan, 'Abdullah Nasih. *Hurriyah al-I'tiqad fi al-Syari'ah al-Islamiyyah*. Kaherah: Dar al-Salam, 1998, hlm. 78-95; Ahmad Rasyad. 1998. *Hurriyah al-'Aqidah fi al-Syari'ah al-Islamiyyah*. Kaherah: Itrak li al-Nasyr al-Tawzi'. hlm. 334-339.
- ¹¹³ Al-Buti, Sa'id Ramadhan. *Hurriyah al-Insan fi Zil 'Ubuliyah li Allah*, Damsyik: Dar al-Fikr, 2004, hlm. 85-87.
- ¹¹⁴ Lihat; Ibn Rajab al-Hanbali. t.t. *Jami' al-'Ulum wa al-Hikam*. hlm. 32; Lihat juga; Dr. Yusuf al-Qaradawi, *Malamih al-Mujtama' al-Muslim Allazi Nansyuduhu*, Kaherah: Maktabah Wahbah, 1993, hlm. 41.
- ¹¹⁵ Musa Awang. *Pegum Syarie Menulis: Gubal Enakmen Khusus Tatacara Keluar Islam* dalam Berita Harian bertarikh 2 November 2011.
- ¹¹⁶ Zulkifli Hasan & Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) pada 17 Januari 2007, hlm. 15.
- ¹¹⁷ [2007] 3 AMR 693.
- ¹¹⁸ *JAIS, MAIS Disaran Ambil Langkah Strategik Tangani Murtad* dalam Berita Harian bertarikh 9 Disember 2011.
- ¹¹⁹ Mohamed Azam Mohamed Adil. *Undang-undang Murtad: Suatu Penilaian dari Perspektif Fiqh dan Undang-undang di Malaysia* dalam Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia. Mac 1997, 9 Kanun (1), hlm. 6.
- ¹²⁰ Sila rujuk; Seksyen 74, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003; Seksyen 74, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003; Seksyen 62, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) 2002.
- ¹²¹ Antara hujah yang dikemukakan di dalam kes *Lina Joy* menyatakan bahawa beliau tidak perlu untuk mendapatkan perintah daripada Mahkamah Syariah kerana tidak lagi tertakluk dengan undang-undang Islam berikutan tindakannya yang telah pun keluar daripada agama Islam.
- ¹²² Peruntukan ini menyebut: "Undang-undang Negeri dan berkenaan dengan Wilayah-wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, Labuan dan Putrajaya, undang-undang persekutuan boleh mengawal atau menyekat pengembangan apa-apa doktrin atau kepercayaan agama di kalangan orang yang menganuti agama Islam".
- ¹²³ Lihat kes; *Lim Chan Seng v Pengarah Jabatan Agama Islam Pulau Pinang & Anor* [1996] 3 CLJ 231.
- ¹²⁴ Farid Sufian Shuaib (pnyt.), *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*, Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication, 2005, hlm. 46.
- ¹²⁵ *Deed poll* ialah pengakuan yang dibuat sendiri oleh individu terbabit melalui surat akuan berkanun. Bagaimanapun, ia tidak semestinya

- mengikat mahkamah, yang boleh memanggil individu berkenaan untuk memastikan kebenaran akuannya. Lihat; Farid Sufian Shuaib (pnyt.), *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*, Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication, 2005, hlm. 43.
- ¹²⁶ Lihat kes; *Jeffery Or bin Abdullah @ Or Boon Hua*; Mahkamah Tinggi Syariah Kuantan, Pahang, No. Rujukan kes: [06100-099-0186] pada tahun 2006.
- ¹²⁷ Lihat kes *Siti Fatimah Tan Abdullah v Majlis Agama Islam Pulau Pinang*; No. Rujukan kes (Mal): [07100043-0191-2006].
- ¹²⁸ Dalam tempoh dua tahun, iaitu dari tahun 1998 hingga 1999, sekurang-kurangnya tiga Seminar-seminar ini dianjurkan oleh Biro Guaman Pemuda PAS (14 Jun 1998), Persatuan Undang-undang UIAM (1 Ogos 1998) dan Jemaah Islam Malaysia (JIM) pada awal 1999.
- ¹²⁹ Abdul Aziz Bari, *Perlembagaan Malaysia: Asas-asas dan Masalah*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2008, hlm. 161.
- ¹³⁰ *Himpunan Sejuta Umat Buat Siri Jelajah* dalam akhbar Utusan bertarikh 20 November 2011.
- RUJUKAN
- Al-Quran
Perlembagaan Persekutuan
Akta Bidang Kuasa Mahkamah Syariah (Jenayah) Pindaan 1984.
Akta Suruhanjaya Hak Asasi Manusia 1999
Enakmen Kanun Jenayah Syariah (II) (Negeri Kelantan) 1993.
Enakmen Kawalan dan Sekatan Pengembangan (Agama Bukan Islam) 1988 Negeri Selangor.
Enakmen Kesalahan Jenayah Syariah (Negeri Melaka) 1991.
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) 2002.
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003.
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Pulau Pinang) 2003.
Rang Undang-undang Kanun Jenayah Syariah (Hudud dan Qisas) Negeri Terengganu 2002.
Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ‘Ulwan, ‘Abdullah Nasih. 1988. *Hurriyah al-I’tiqad fi al-Syari’ah al-Islamiyyah*. Kaherah: Dar al-Salam.
- Abdul Aziz Bari. 2008. *Perlembagaan Malaysia: Asas-asas dan Masalah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdullah Alwi Hj. Hassan. *Perlembagaan Madinah: Satu Huraian Ringkas* dalam Jurnal Syariah, Jilid 2, Bahagian 1, Julai 1993. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam.
- Ahmad Hidayat Buang *et al.* 2000. *Penganalisaan Fatwa-fatwa Semasa di Malaysia*. Projek IRPA, Universiti Malaya.
- Ahmad Rasyad. 1998. *Hurriyah al-‘Aqidah fi al-Syari’ah al-Islamiyyah*. Kaherah: Itrak li al-Nasyr al-Tawzi’.
- Al-Buti, Sa’id Ramadhan. 2004. *Hurriyah al-Insan fi Zil ‘Ubudiyyah li Allah*. Damsyik: Dar al-Fikr.
- Al-Maududi, Abu A’la. 1982. *Human Rights in Islam*. Leceister: Islamic Foundation.
- Andrew Harding. 1996. *Law, Government and The Constitution in Malaysia*. Kuala Lumpur: Malayan Law Journal Sdn. Bhd.
- Berita Harian*. 2011. JAIS, MAIS Disaran Ambil Langkah Strategik Tangani Murtad, 9 Disember.
- Bultaji, Ali Abdul Hamid. 1991. *Al-Mu’tamad fi al-Fiqh al-Imam Ahmad*. Beirut.
- Bustani. 1987. *Muhit al-Muhit*. Beirut: Maktabah Lubnan.
- Farahwahida Mohd Yusof *et al.* 2008. *Kaedah Penyelesaian Dalam Menangani Pertukaran Agama dalam Kalangan Masyarakat Melayu-Islam di Johor, Selangor dan Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur*. Laporan Penyelidikan oleh Universiti Teknologi Malaysia (UTM), Skudai.
- Farid Sufian Shuaib (pnyt.). 2005. *Murtad: Kedudukannya di sisi Islam dan Perlembagaan Malaysia*. Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication.
- Haji Mohd Salleh Abas (Tun). 1988. *Traditional Elements of the Malaysian Constitution dalam the Constitution of Malaysia: Further Perspectives and Developments – Essay in Honour of Tun Suffian*, suntingan F.A. Trinidad & H.P. Lee. Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti.
- Ibn Rajab al-Hanbali. t.t. *Jami’ al-‘Ulum wa al-Hikam*.
- Mahfodz Mohamad. 1993. *Jenayah dalam Islam: Satu Kajian Ilmiah Mengenai Hukum-hukum Hudud*. Kuala Lumpur: Nurin Enterprise.
- Mohamad Hashim Kamali. 1997. *Freedom of Expression in Islam*. Cambridge: Islamic Text Society.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. 2003. *Hak Tukar Agama dalam Perlembagaan: Konflik Kebebasan Beragama dan Hukum Islam* dalam Jurnal Syariah, Vol. 11 No. 1. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. 2005. *Kebebasan Beragama dan Hukuman ke Atas Orang Murtad di Malaysia*. Universiti Malaya (UM): Akademi Pengajian Islam.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. *Undang-undang Murtad: Suatu Penilaian dari Perspektif Fiqh dan Undang-undang di Malaysia* dalam Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia. Mac 1997, 9 Kanun (1).
- Mohamed Salim El-Awa. 2000. *Punishment in Islamic Law*. Indianapolis: American Trust Publication.
- Mohd Aizam Mas’od. *Murtad Bukan Hak Asasi* dalam koleksi artikel Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), Rujukan: Isu-isu Akidah. Laman web JAKIM: <http://www.islam.gov.my/rujukan/213>.
- Muhammad Basmeih, Sheikh Abdullah. 1998. *Tafsir Pimpinan al-Rahman kepada Pengertian al-Quran (Terjemahan)*. Kuala Lumpur: Dar al-Fikr.
- Muhammad Isa Selamat & Ahmad M.A Ghaffar. 1998. *Murtad, Kesan dan Kisah Mengenainya*. Kuala Lumpur: Darul Nu’man.
- Musa Awang. *Peguam Syarie Menulis: Gubal Enakmen Khusus Tatacara Keluar Islam* dalam Berita Harian bertarikh 2 November 2011.
- Paizah Haji Ismail. 1991. *Undang-undang Jenayah Islam*. Kuala Lumpur: Angkatan Belia Islam Malaysia.
- Pawancheek Marican & Mohamed Azam Mohamed Adil. 2004-2005. *Apostasy and Freedom of Religion in Malaysia: Constitutional Implications*. Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law 11 (2004-2005).
- Pawancheek Marican. 2010. *Can Non-Muslim in Malaysia Propagate Their Religion Among Muslims?* dalam Jurnal Hukum, Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Pahang (JKSP). Laman web JKSP: http://jksp.pahang.gov.my/index.php/component/content/article/42/106#_fin1.
- Sayid Sabiq. 1995. *Fiqh al-Sunnah*. Beirut: Dar al-Fikr.
- Tarmizi Abdul Halim. *Nyonya Tahir Bukan Islam: Mahkamah Syariah Benarkan Si Mati Disemadi Cara Buddha* dalam akhbar *Utusan Malaysia* bertarikh 23 Januari 2006.
- _____ *Lisan al-‘Arab*, Jilid 3. 1374H/ 1955M. Beirut: Dar Sadir.

- Utusan Malaysia*. 2006. Mufti Perak Kata JAKIM Tidak Serius Dalam Isu Murtad, 10 Julai.
- Utusan Malaysia*. 2006. Mahkamah Ketepi Permohonan Keluar Islam, 31 Ogos.
- Utusan Malaysia*. 2011. Himpunan Sejuta Umat Buat Siri Jelajah, 20 November.
- Wu Min Aun (pnyt.). 1999. *Public Law in Contemporary Malaysia*. Petaling Jaya: Longman.
- Yusuf al-Qaradawi. 1993. *Malamih al-Mujtama' al-Muslim Allazi Nansyuduhu*. Kaherah: Maktabah Wahbah.
- Zuliza Mohd. Khusrin. *Sekatan-sekatan Perundangan Terhadap Kebebasan Beragama di Malaysia dalam Isu Syariah dan Undang-undang*, 2001. Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM): Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam.
- Zulkifli Hasan & Norfadhilah Mohd Ali. *Kedudukan Murtad Menurut Perspektif Undang-undang di Malaysia*. Kertas

Kerja dalam *Diskusi Syariah dan Undang-undang* anjuran Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) pada 17 Januari 2007.

Prof. Madya Dr. Jasri Jamal
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43650 UKM Bangi, Selangor MALAYSIA
Emel: jasri@ukm.my

Helwa binti Mohammad Zainal
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43650 UKM Bangi, Selangor MALAYSIA